

DEPENDENCIES BETWEEN PSYCHOLOGICAL GENDER, EMPATHY, AND INTERPERSONAL RELATIONS IN JUVENILE GIRLS AND BOYS

Józef K. GIEROWSKI^{1,2}, Anna PORAŃSKA²

¹ *Institute of Forensic Research, Krakow, Poland*

² *Chair of Psychiatry, Collegium Medicum of Jagiellonian University, Krakow, Poland*

Abstract

The aim of the presented research was to show dependencies between empathy and interpersonal relations in juveniles of both genders and their psychological gender. Examinations embraced 193 juveniles from reformatories in Pszczyna, Racibórz, and Zawiercie. In the research, the Psychological Gender Inventory (IPP) by A. Kuczyńska, the Emotional Empathy Scale by A. Mehrabian and N. Epstein, and the Scale of Interpersonal Relations (SUI) by J. M. Stanik were used. Examinations revealed that both groups are characterised by a considerable number of individuals with a significant intensity of masculinity understood as a dimension of psychological gender, and that the level of masculinity does not differentiate girls and boys. No relation between empathy and particular types of psychological gender was revealed in either of the groups. The variable “empathy” was related with interpersonal relations. Both girls and boys exhibited improper styles of interpersonal relations accompanied by helplessness and rejection of socially accepted forms of interactions. The variable differentiating preferences in social relations appeared to be psychological gender. Summarising, whilst biological gender seems to play an important role in shaping the empathy level, psychological gender may be assumed as a mechanism which regulates patterns of social functioning.

Key words

Juveniles; Psychological gender; Empathy; Interpersonal relations.

Received 17 December 2007; accepted 23 December 2007

1. Introduction

The criminality of juveniles can be considered from different theoretical perspectives (within the psychological point of view); furthermore many factors can be focused on: aetiology, biological, temperamental, and personality variables, specificity of group processes in the context of commission of a crime, prevention, rehabilitation, etc. The number of possible perspectives shows the complexity of the phenomenon, and at the same time emphasises its specificity as a personality and a social phenomenon. It is assumed

that girls and boys living in reformatories differ in their personality characteristics, and, furthermore, these differences are also present between particular types of psychological gender. Recognising psychological gender as an important element of individual identification, we treat it as a mechanism regulating other psychic features and behaviours of a given person. The issue of juveniles is considered from the point of view of disturbances in two important spheres of functioning of humans, namely the emotional and social spheres, which at the same time are strongly correlated dimensions, formed in the process of socialisa-

tion. Disturbances in the process of socialisation are recognised as one of the main reasons of social maladjustment, demoralisation and criminality, being a source of permanent pathologisation of personality and development of maladapted patterns of functioning. Referring to these observations, attention will be focused on empathy as one of the main factors regulating human behaviour in social situations and interpersonal relations understood as permanent patterns of reactions in relations with other people, especially possible deficits or disturbances in these dimensions and their relation to psychological and biological gender.

2. Psychological gender

One of the characteristics which determines human life in a fundamental way is one's gender. The basis for thinking about differences between women and men is perception of gender in biological terms, and therefore considering it in relation to congenital, genetically determined features of an organism, which enable propagation of species. Biological factors influence the formation of the body and brain on the basis of a feminine or a masculine pattern. Masculinisation or feminisation of a brain determines creation of a dissimilarity in physical and mental development, e.g. congenital patterns of perceiving, reacting and behaving, temperament, predispositions towards certain sexual or protective behaviours. Different organisation of women's and men's brains is reflected mainly in differences in working of lingual, spatial, and emotional centres [33]. In this way, the biological gender of a human becomes a basis for the development of his/her personality. The socio-cultural perspective of defining of gender focuses on a conception of psychological identity of a person (psychological gender, mental gender, gender resulting from upbringing). It develops in the first years of one's life as a result of the interaction of biological (internal) and social (mainly as a result of different socialisation) factors, and is based on a sense of identification with and being a member of a certain gender. Depending on the theoretical approach, assimilation of gender roles together with the process of identification (psychoanalytic theory), or learning through observation, identification and socialisation (social-cognitive theory) are mostly emphasised [8, 30, 31, 35, 44]. The basis for gender socialisation are stereotypes linked to it which can be understood as simplified judgements and conceptions of women's and men's behaviours accepted by a given society in general and which are taught in the process of socialisation in this society [10, 30]. They function on several

levels of social life [10, 30, 44], of which the most important are stereotypes of personality characteristics, roles, physical features, and occupation. Typically feminine characteristics are: emotionality, warmth, sensitivity, protectiveness, readiness to sacrifice, submission. Typically masculine ones are: self-assurance, tendency to risk, independence, aggressiveness, competence, and rationality.

Combining elements of cognitive-development theories and a model of social learning, S. L. Bem formulated a gender schema theory. She rejected traditional opinions concerning masculinity and femininity and proposed a theory of orthogonal dimensions, according to which a gender is a continuous variable with two opposite dimensions: femininity and masculinity [1, 2, 3, 4, 5, 8, 22, 23, 26, 27, 30, 31]. She defined the psychological gender of a human as a spontaneous readiness to use a gender dimension in relation to oneself and to the world. Living in a given culture, a child learns to perceive psychic characteristics related to gender according to social definitions of masculinity and femininity. In the process of socialisation, the child learns to read and organise information in relation to a gender schema. Then the child uses this schema in relation to itself, selecting characteristics and choosing those dimensions of personality which, from the traditional perspective, correspond to its biological gender through incorporating them into a conception of self. Mutual assimilation of a gender schema and a conception of self influences the shaping of an individual tendency to process information according to associations related to gender. Bem assumed that apart from sex-typed persons – i.e. using a gender schema concordant with their psychological gender – there are individuals characterised by androgyny (Greek “andro” – man, “gyne” – woman), so they combine in themselves behaviours and personality characteristics traditionally perceived as masculine and feminine. Bem rejected the model which had been in force, according to which the most advantageous for one's health was a harmony (consistency) between one's psychological characteristics and biological gender. She hypothesised that stereotypic roles related to gender limit the scope of human behaviours, whereas psychological androgyny determines fully effective social functioning and higher adaptive capabilities thanks to a wider spectrum and flexibility of behaviours. Four main configurations of psychological characteristics connected with gender were distinguished: sex-typed persons, with psychological characteristics reflecting their biological gender (feminine women, masculine men); androgynic persons, possessing feminine and masculine characteristics regardless of their biological gen-

der; undifferentiated persons, characterised by a small intensity of both feminine and masculine characteristics, and cross-sex-typed persons, having characteristics of the opposite psychological gender than their biological one (masculine women, feminine men). On the basis of research conducted using the Bem Sex Role Inventory (BSRI), which had been constructed on the basis of the gender schema theory, she proved that persons with typical sexuality are characterised by avoidance of behaviours associated with the opposite gender and by reacting in accordance with the gender stereotype. A high level of typicality also limits the possibility of choosing behaviours which are effective in a given situation. Dominating femininity is linked with worse adaptation, inhibitions in social relations, lower self-esteem, high anxiety, a tendency to depressive states, high concentration on persons, conformity, ease in demonstrating of emotions, dependence and greater protectiveness. Typical men are characterised by low sensitiveness, protectiveness and problems in expression of emotions. Research confirmed the thesis of Bem that androgynic and moderately masculine characteristics (without extremely negative ones, such as aggression, arrogance, egocentrism) contribute to better adaptation than typically feminine and undifferentiated characteristics. Because androgyny allows effective use of instrumental and expressive orientation, it seems to be more adaptable for women, increasing their openness both towards other people and towards tasks, and has a positive influence on their social competencies. It also facilitates development of stronger defence mechanisms, and better methods of coping with stress. Androgynic men gain less, as expressive characteristics typical for women seem to play a less important role in efficient social functioning. Undifferentiated individuals are characterised by the worst adaptability – they lack both feminine and masculine competences, which results in the surfacing of a number of deficits in various social situations.

Relation between psychological gender of an individual and his/her social maladaptation was shown by Brzezińska, Dąbrowska, Pełkowska, and Staszczak [7], who compared psychological gender of girls from secondary school, vocational school, and girls from a reformatory. The last group was characterised by a lower level of femininity, and the highest masculinity from the whole number of examined girls. Researchers observed an interesting regularity – namely, that the psychological gender of girls is much more related to their educational/upbringing environment than it is in boys. This would suggest that psychological gender of boys is more determined by biological factors, and in girls

a more important role is played by upbringing influences.

3. Empathy

Empathy is one of the most important psychological processes which regulates human behaviour in social situations. This mechanism motivates people towards altruistic and pro-social behaviours, and inhibits negative behaviours, such as aggression. It is recognised as an element of emotional intelligence, understood as an ability to recognise one's own emotions and the emotions of other people, ability to self-motivate and be driven by both one's own and others' emotions [18], which is one of the correlates of positive interpersonal relations, ability to cooperate in a group and pro-social behaviours. As a characteristic quite considerably related to socialisation, empathy is connected with the gender of an individual and stereotypically included into the dimension of typically feminine characteristics.

The ambiguity of the term “empathy” has resulted in differing contemporary psychological definitions of this phenomenon – three trends can be distinguished: emotional, cognitive, and complementary [9, 11, 12, 19, 21, 24, 36, 46]. The essence of empathy in the first trend constitutes emotional responding to feelings observed by the subject in another person, thus mainly the aspect of empathising with affective states, both positive and negative, is emphasised. According to a theory by Mehrabian and Epstein, empathy is understood as the ability to put oneself in another's position using imagination, which is connected with experiencing and understanding the other's affective reactions, both positive and negative [32, 36]. This theory was a starting point for the creation of the Emotional Empathy Scale, which was also used in the research reported below in this paper. In contrast to the emotional understanding of empathy is a theory, according to which the fundamental sources of this phenomenon should be sought in cognitive processes of a person. Hence empathy is an accurate perception of other people and an ability to have insight into their position. The empathising person accepts another person's point of view thanks to understanding the other's thoughts, motives, plans and actions, which enables the empathising person to anticipate the experiences and behaviours of the other person [11, 21, 36]. Combining emotional and cognitive approaches, one defines empathy in from the perspective of a cognitive process, which is influenced by emotional factors [36]. It is a form of affective reaction, originating from per-

ception of stimuli from the environment, with cognitive processes playing a mediating role in creation of the empathy. They enable an appropriate interpretation of factors influencing the emotions of the other person and an acceptance of his/her point of view [24].

Formation of empathic abilities is directly connected with cognitive and emotional development, and an especially important role is played by socialisation. Hoffman specifies the mechanisms of empathy development, among which the most important are: disciplining (attempts to change a child's behaviour through various educational/upbringing treatments), modelling (providing a behaviour pattern) and induction (activities of the parent are concentrated on arousing empathy towards a victim through defining the victim's point of view, emphasising the victim's suffering and the child's responsibility for the harm, which facilitates development of a feeling of guilt and internalisation of moral standards). Studies [9, 11, 13, 19, 20, 21, 36, 37, 38] unambiguously show the relation between the level of empathy and family environment: higher results in this variable were obtained by those examinees whose parents were characterised by a low tendency to punish and subject to restrictions, by egalitarianism and sensitiveness, who had close relationships with their children, discussed personal problems with children, and inculcated into children high expectations of themselves; furthermore, these families were characterised by cohesion and emotional expressiveness. Development of empathy is hampered by parenting based on manifestations of power, propagation of competitive standards, and approving of egoistic motivations of an individual. It also manifests improperly in pathological families, where physical violence towards children or between parents occurs. Juveniles originating from the dregs of society appear to be mostly concentrated on their own, unsatisfied needs, which limits their empathic reactions only to declarations of empathising with the emotional state of others without a loss of awareness of their own needs and possible costs of pro-social behaviours.

A. Węgliński [45] scrutinised the relation between empathy and behaviour of juveniles in a reformatory. Results showed statistically significantly lower empathy abilities in juveniles compared to young people who did not violate the law. Empathy appeared to be also related with juveniles' age: higher results were obtained by younger boys, which was interpreted by the author as a result of a shorter period of demoralisation. Higher empathic abilities also characterised juveniles who spent a longer time in the reformatory, which may suggest some effectiveness of correctional and rehabilitation influences.

Research usually shows some differences in empathy between women and men, most often in its affective dimension, in which better results are obtained by women [6, 9, 29]. When using a broader definition of empathy these differences tend to disappear. Davis [9] explains it by the influence of the obviousness of the measure – women in unambiguous tests have better results, which is connected with their ability to present themselves as having characteristics which are traditional for their gender role. Nevertheless, girls usually have a better perception of problems of people from their milieu; they engage emotionally in the life of others more strongly and have more readiness to bring help. On the other hand, boys are more determined when deciding about undertaking an action, and often do not take into consideration whether the provided help is expected by the other person [36].

4. Interpersonal relations

Z. Zaborowski [47] defines interpersonal relations as the stable mutual influence of people on each other, determined by their personality, mutual assessments and feelings as well as by standards and social roles they play. Analogously to development of other spheres of individual functioning, early relations with parents and early experiences of emotional exchange also play a special role in the case of social abilities [47]. Social development appears to be a sphere which is especially sensitive to any incorrectness in the very first contacts between a child and its milieu, especially contact with improper emotional attitudes of parents. A negative influence is associated mainly with parental rejection, withdrawal of positive emotions by them and their emotional instability. Disturbances of attachment cause a lack of fulfilment of the need for affiliation, safety, esteem, and result in the development of a constant feeling of threat, uncertainty, low self-esteem, fear, anxiety and hostility, and hence handicap the ability to maintain close relationships. Negative relationships with others are compensated by aggression, negativism, criminality or submission, passivity and apathy [47].

A conception of styles of social functioning by T. Leary [28, 41, 42, 43] constitutes the basis for the theory of interpersonal attitudes by J. M. Stanik, which was used in the research. Leary assumed that mutual behaviours of individuals have a purposeful character. In relationships, partners act according to their awareness of themselves, their knowledge about the other person and beliefs as to how they are perceived by the other person. This knowledge about the subject and

his/her representation in the consciousness of others is gained in the course of development and is based on more or less adequate (rational) opinions determining the individual's behaviours and their cohesion. Leary's model assumes the existence of two independent dimensions: emotional attitudes (hostility – affiliation) and control (domination – submission). It takes into account the different intensity of these dimensions in specific interpersonal behaviours, dividing the coordinate system into four planes describing styles of functioning based on hostile domination, friendly domination, hostile submission and friendly submission.

The Scale of Interpersonal Attitudes is a method created by J. M. Stanik on the basis of Leary's theory [43], and is used to examine a style of functioning of an individual in relations with other people. It is also a useful tool for diagnosing social maladaptation in terms of faulty attitudes and behaviours towards partners of interaction. The questionnaire is made up of 12 scales describing particular styles of interpersonal functioning:

1. The managerial-authoritative style is characterised by demonstrations of leadership tendencies, a wish to get the upper hand and a feeling of being competent in collaboration with others.
2. The supportive-protective style embraces forms of social activity expressing positive feelings towards the partner, but this friendly attitude contains a component of domination; behaviours typical for this style exhibit self-confidence and firmness, but have a personal and friendly context.
3. The collaborative-friendly style is defined by a positive, affiliative attitude towards the partner, readiness for compromise in a situation of incompatibility of actions; a tendency to social contacts based on emotional sympathy is declared.
4. A submissive-dependant style is characterised by submission and subordination to others; social contacts demonstrate a need to be faithful, subordinate, protected by others.
5. A withdrawal-masochistic style is defined by subordination up to withdrawal and social isolation; typical here is concealed hostility, namely rejection of oneself and others.
6. A rebellious-suspicious style is characterised by hostile and antisocial behaviours with elements of helplessness in relation to others, emotional coolness, distrust, neurotic suspiciousness, a tendency to rebel against external orders, demonstratively emphasising one's hostile, suspicious and destructive attitude.
7. An aggressive-sadistic style is characterised by frequent attacks in the form of physical and verbal aggression, aspiring to harm somebody physically or morally; typical is a subtext of seeing oneself in interpersonal relations as being better in some ways than others.
8. A competitive-narcissistic style is characterised by haughtiness and exaggerated emphasising of one's independence; manifesting of dominance, which is accompanied by an element of hostility towards oneself and others; behaviours are concentrated on devaluation of another person who is a rival competing for a higher position in interpersonal relations; the other person is treated as a background enabling one to show one's dominance.
9. Self-acceptance, self-satisfaction, this is the relatively stable self-esteem of a person; the higher the results obtained on this scale, the lower the self-esteem.
10. Scale of lying (X) examines a stable tendency to present oneself in too positive a way (consciously or not).
11. Resourcefulness, realism, relative autonomy define a high level of self-acceptance, and in social interactions – an attitude of accomplishing defined aims, and, to a lesser extent, emotional sympathy; these persons are characterised by presenting themselves as resourceful, enterprising and optimistic, and in extreme situations, rashness (low level of aspirations and high level of expectations).
12. Pessimism, helplessness, "crying for help", is connected with low self-esteem, a negative assessment of one's own place in life, own possibilities and activities, with which is connected a negative attitude towards other persons; these people are characterised by helplessness and pessimism, are not active socially, are suspicious and fearfully tense.

Furthermore, when assessing results, the number of question marks ("?") is also taken into account, based on the assumption that people choosing a lot of them are playing safe and are distrustful of examinations. Interpretation of specific configurations of scales enabling assessment of an individual in relation to three syndromes: pro-social (scales II, III, IV, and XI), hostility (scales V, VI, VII), and egocentrism (scales I, VIII, IX) provides additional diagnostic possibilities

When J. M. Stanik began his research on interpersonal styles of juvenile criminals he assumed that stable dysfunctions in social functioning of an individual are a result of faulty socialisation, due to which an inadequate self-perception, perception of others and relations myself-others develop. He assumed that the core of antisocial disorders in juvenile offenders is interpersonal relations. According to him, participation in deviant or criminal groups constitutes a form of

compensation for failures in other social contacts of juveniles [25, 42]. These assumptions were confirmed in numerous studies, in which the Scale of Interpersonal Attitudes was used [15, 16, 25, 34, 39, 40, 42], unambiguously indicating preferences amongst juveniles for educationally improper social attitudes with important intersexual differences: girls demonstrated a bigger tendency to accept relations based on emotional syntony and submission, while boys rather preferred hostility and domination.

5. Aim and methods of research

The aim of the research was to conduct a comparative analysis of groups of juvenile girls and boys, in order to ascertain the dependence between empathy, interpersonal attitudes in both groups and the psychological gender of juveniles. The examinations embraced a group of 193 juveniles (118 boys and 75 girls) from reformatories in Zawiercie, Pszczyna and Racibórz. The mean age for both groups was 17.79 years, for boys it was 17.92, and for girls 17.58.

To assess psychological gender, the Psychological Gender Inventory by A. Kuczyńska [26, 27] was used, which is based on the theory of gender schema by S. L. Bem, and on cultural stereotypes concerning femininity and masculinity. Psychological gender measured with this test gives results characterising the examined person in two dimensions (masculinity and femininity). Configuration of results enables identification of the following types of psychological gender: sex-typed persons (feminine women, masculine men), androgynic persons, undifferentiated persons and cross-sex-typed persons (feminine women, masculine men).

The level of empathy was diagnosed on the basis of results of the Emotional Empathy Scale by A. Mehrabian and N. Epstein [32]. To analyse social relations, the Scale of Interpersonal Attitudes by J. M. Stanik [43] was used, which enables characterisation of an individual on the basis of the following styles: managerial-authoritative, supportive-protective, collaborative-friendly, submissive-dependant, withdrawal-masochistic, rebellious-suspicious, aggressive-sadistic, competitive-narcissistic and on scales of self-acceptance, lying, resourcefulness, pessimism, and confidence.

6. Results

6.1. Psychological gender of juvenile girls and boys

Examination of psychological gender in girls revealed that they more often exhibit the androgynic type and cross-sex-type (54.1% and 16.4%, respectively) than do boys (36.9% androgynic types and only 8.1% cross-sex-typed). This means that the majority of girls (70%) display characteristics typical for the opposite – masculine – gender. This is confirmed by the considerable intensity of masculinity understood as a dimension. Its level does not differentiate groups of girls and boys, who obtain the following average results: 53.60 (girls) and 53.79 (boys). A statistically significant difference is, however, connected with the femininity dimension, whose average level is higher in girls (56.47) than in boys (49.74). In the group of girls, the most rarely occurring type of psychological gender is the type concordant with their biological gender (sex-typed: 14.8% of girls) and undifferentiated type (14.8%). In the group of boys, apart from androgyny, the most frequent type is a psychological gender concordant with the biological one (sex-typed: 35.1%); the undifferentiated type occurs not much more frequently than in girls (19.8%). These relations are presented in Figure 1.

A dominance of masculine features in both groups was expected (sex-typed boys and androgynic and cross-sex-typed girls). In the group of boys the sex-typed ones (35.1%) appeared to be the second most frequent type, and this type was only a bit less frequent than androgyny (36.9%). However, in girls, the androgynic type (54.1%) dominated. Together with cross-sex-typed girls they constituted 70% of the group. It can thus be acknowledged that the foreseen relation between masculine characteristics and juvenile delinquency was confirmed, especially in the case of girls. They have a tendency to identify themselves with masculine personality characteristics and to play masculine social roles. However, it was impossible to confirm the relation postulated by S. L. Bem between undifferentiated type and deviant behaviours – in both groups this type was very poorly represented.

6.2. Biological and psychological gender vs. empathy

One-factor analysis of variance showed that boys, on average, obtain higher results (171.5) on the empathy scale than girls (162.7) and this difference is statistically significant ($p = 0.0489$). Juvenile girls appeared

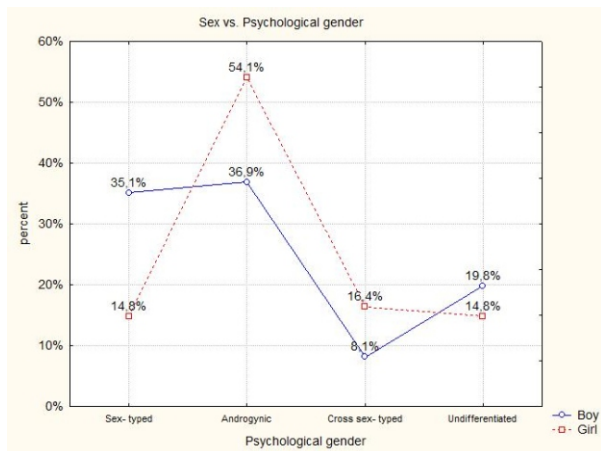

Fig. 1. Distribution of types of psychological gender.

to be less capable than boys of putting themselves in someone else's position using imagination and of experiencing and understanding another person's emotional reactions, both positive and negative.

The isolated influence of psychological gender and also the interactive influence of psychological and biological gender on empathy were also taken into account. None of the effects was statistically significant, which suggests that psychological gender, as opposed to biological gender, does not play an important role in differentiating empathic abilities of juveniles.

6.3. Interpersonal relations of juvenile girls and boys

A statistically significant ($p = 0.0403$) dependency between biological gender and self-acceptance scale was shown. Higher results (mean value: 6.60 in comparison to 5.41 in boys), and hence a lower level of self-acceptance characterised juvenile girls. Low self-esteem is connected with a neurotic, hostile, suspicious personality with a high level of fearful tension, and these characteristics can be attributed more to girls, taking into account the fact that results of both groups are within normal limits.

An important result ($p = 0.0189$) was also obtained on scales of pessimism, helplessness, "crying for help". Also in this case, higher mean values were obtained by girls (5.85 as compared to 4.71 in boys). This scale describes low self-esteem, negative assessment of one's own place in life, own capabilities and actions and a negative attitude towards others. Individuals with high results on this scale are characterised by helplessness, pessimism, low social activity, suspiciousness, fearful tension, and foresee failures instead of successes. One may thus suppose that criminal behaviours in girls result from a feeling of inability to

solve a problem in another way, and so they are a result of helplessness and pessimism.

Qualitative analysis of profiles revealed that girls obtained high results for aggressive-sadistic style and above mean results for managerial-authoritative, rebellious-suspicious, and competitive-narcissistic style and on scales of pessimism and helplessness. These styles define persons who are aggressive physically and verbally, hostile towards themselves and towards others, with a tendency to dominate in relations with others, preferring antisocial behaviours, emotionally cool, suspicious, with a low self-esteem and a pessimistic attitude. Low results were scored for a collaborative-friendly style and on the resourcefulness scale. Results were below mean for supportive-protective style. This shows a deficiency in positive emotional relations based on sympathy with other people together with a low self-acceptance and an inability to fulfil chosen aims.

Boys, similarly to girls, obtained high results for aggressive-sadistic style and low marks for collaborative-friendly style. Results were below average for supportive-protective style, scale of resourcefulness and "?" scale. This indicates high aggression, hostility towards self and others, a tendency to dominate, deficits in positive emotionality toward others and a low self-acceptance. Low results on the "?" scale suggest a lack of distrust towards the conducted research, which should positively influence their reliability. Figure 2 presents profiles of styles of interpersonal attitudes for groups of juvenile girls and boys.

It was assumed that both examined groups (juvenile girls and boys) would be characterised by improper styles of interpersonal attitudes. Preference for an aggressive-sadistic style, present in both groups, and in the case of girls for managerial-authoritative, rebellious-suspicious, and competitive-narcissistic style as well with high results on the helplessness scale support this assumption. The result is even more visible when one emphasises low results on scales describing socially accepted styles (supportive protective, collaborative-friendly style and resourcefulness). What is interesting is that a stronger intensity of negative characteristics connected with interpersonal functioning characterises girls, which indicates stable tendencies to establish rigid and improper social relations.

On the basis of previous research and conclusions resulting from the theory of gender socialisation it was expected that in the group of girls, there would be more cases of submissive and affiliative styles (submissive-dependant, withdrawal-masochistic, supportive-protective style), and in the group of boys, rela-

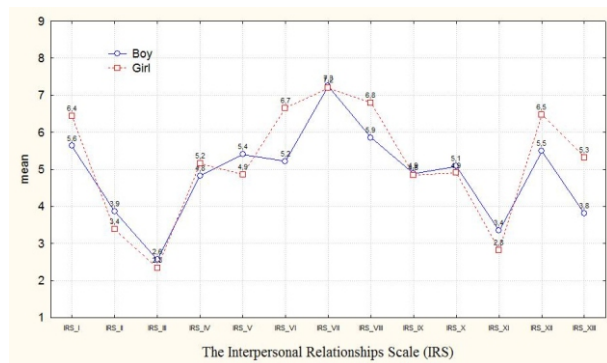

Fig. 2. Biological gender and profile on the Scale of Interpersonal Attitudes (calculated results).

tions based on domination and hostility (managerial-authoritative, aggressive-sadistic, and competitive-narcissistic style). Contrary to other research, high results in girls, concerning those forms of social functioning which indicate a tendency to subordination, submissiveness, and in extreme situations, to social isolation, were not obtained. A lack of preference for these styles in examined juveniles may be a consequence of the high intensity of masculine characteristics they demonstrate. Results for supportive-protective style were below average in both groups of examinees (girls and boys), and the difference between means appeared to be statistically insignificant, which indicates elementary deficiency in affiliative behaviours, focused on supporting of other people. Results on the managerial-authoritative scale in the case of boys oscillated around mean values with slightly higher results obtained by girls. The aggressive-sadistic scale was chosen equally by both groups and reached high numerical values. Boys are thus characterised by a preference for an aggressive-sadistic style, but this does not differentiate them from the group of girls. A competitive-narcissistic style was chosen almost equally by girls and boys, and the group of juvenile girls obtained results above average. So the results suggest, contrary to expectations, that juvenile girls are the ones who have a stronger tendency to choose negative interpersonal styles, characterised by domination and aggression.

6.4. Psychological gender and interpersonal relations

The interaction of psychological and biological gender appeared to be statistically significant ($p = 0.0415$) in the case of the managerial-authoritative scale. A significant difference obtained in Turkey's *Post-hoc* Test ($p = 0.0405$) appears between cross-sex-

typed girls and boys: masculine women are characterised by a significantly higher intensity of managerial-authoritative style than feminine boys. Boyish identification with traditionally feminine characteristics may inhibit a tendency to be a leader. On the other hand, a significant intensity of masculine characteristics in juvenile girls predisposes them to a higher extent to enter into relations based on dominance and leadership. Figure 3 shows the distribution of results for scale I (managerial-authoritative style) in relation to biological and a psychological gender.

A statistically significant result ($p = 0.0029$) for interaction between biological and psychological gender was also obtained for scale V (withdrawal-masochistic style), which is presented in Figure 4. Significant differences ($p = 0.0121$) in average results were obtained between sex-typed, androgynic and undifferentiated boys, and also between sex-typed boys and sex-typed and undifferentiated girls. The lowest results on the scale in the case of juvenile boys are connected with having typically masculine characteristics, which supports rejection of an attitude based on submission and withdrawal. The remaining types of psychological gender in boys obtained similar results. A significant intensity of characteristics defined by this style is typical for sex-typed girls (feminine women), which is concordant with stereotypical opinions concerning the

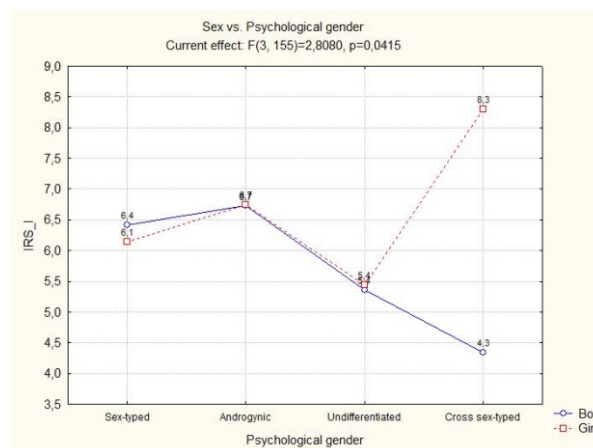

Fig. 3. Average results for scale I (managerial-authoritative style) vs. biological and psychological gender.

social role of a woman. High results in undifferentiated girls may be connected with problems in social adaptation typical of this group, postulated by S. L. Bem.

Analysis revealed a statistically significant difference ($p = 0.0000$) between average results on scale VII (aggressive-sadistic style), which is illustrated in Figure 5. Significantly lower mean results on this scale were obtained by sex-typed women compared to

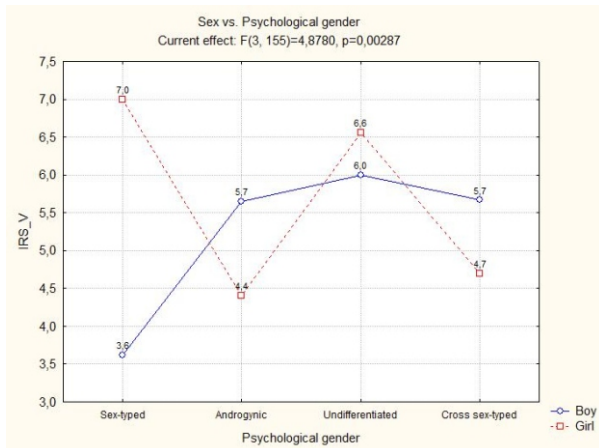

Fig. 4. Average results for scale V (withdrawal-masochistic style) vs. biological and psychological gender.

sex-typed boys, androgynic boys, androgynic and cross-sex-typed girls. These results suggest that an aggressive-sadistic style is connected with masculine characteristics both in juvenile boys and girls. At the same time, cross-sex-typed psychological gender in girls predisposes them to the highest intensity of characteristics connected with an aggressive-sadistic style (tendency to aggression, aspiration to hurt others, hostility, domination) out of all the groups. This confirms results obtained by J. K. Gierowski [17], indicating that masculine girls are characterised by the highest results on aggression scales, reinforcing the conclusion concerning the exceptional influence of masculine characteristics of personality on undertaking criminal activities by juvenile girls.

Differences between mean results on scale VIII (competitive-narcissistic style) also appeared to be statistically significant ($p = 0.0025$), which is shown in Figure 6. Lower average results on this scale charac-

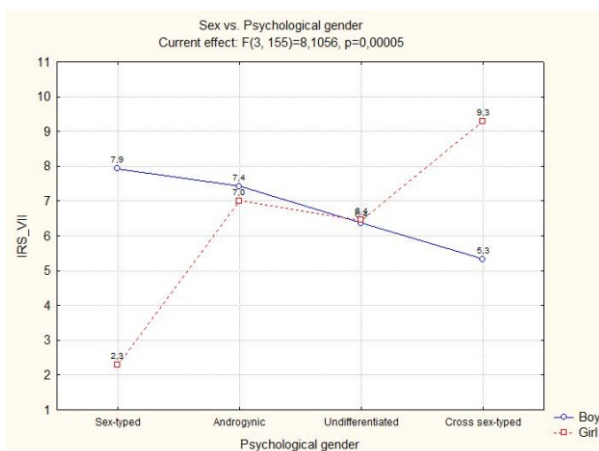

Fig. 5. Average results for scale VII (aggressive-sadistic style) vs. biological and psychological gender.

terise cross-sex-typed boys, when compared to androgynic boys, undifferentiated boys, androgynic and cross-sex-typed girls. The lowest results on this scale are related to traditionally feminine characteristics in boys, which neutralise the need for independence and domination. Once again the highest results are connected with cross-sex-typed gender in girls (masculine girls). This suggests that girls with masculine characteristics demonstrate a tendency to identify with personality characteristics and roles typical for men, even more strongly than sex-typed boys.

Interaction between biological and psychological gender was statistically significant ($p = 0.0006$) in relation to scale X (lying), which is shown in Figure 7. Higher results on this scale were obtained by cross-sex-typed boys compared to androgynic boys, undifferentiated boys, and cross-sex-typed girls. Undifferentiated girls had higher results than androgynic boys. Results indicate that most probably the existence of feminine characteristics in boys (feminine boys) and undifferentiation in juvenile girls is especially important for a tendency to present oneself in a favourable light.

The assumed dissimilarity of preferences for interpersonal styles in relation to psychological gender of examined persons is supported by the obtained results, and at the same time indicates some regularities: femi-

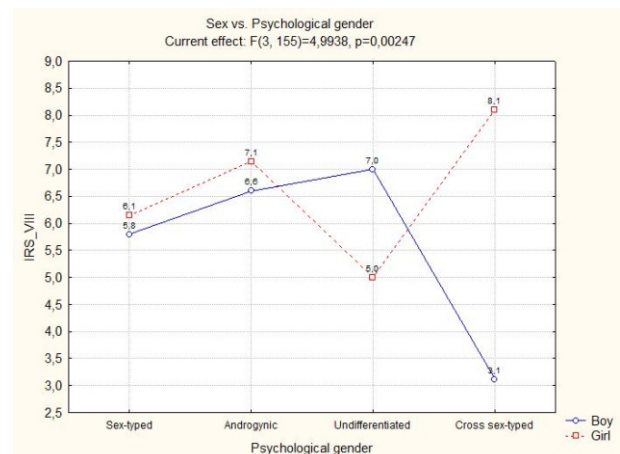

Fig. 6. Average results for scale VIII (competitive-narcissistic style) vs. biological and psychological gender.

nine characteristics are connected with a declared rejection of behaviours typical for men, based on domination, aggression and rivalry; masculine characteristics seem to intensify a tendency to choose, in social relations, behaviours stereotypically connected with masculine roles and reject feminine characteristics (such as submission, affiliation), and this effect is especially intense in the group of juvenile girls.

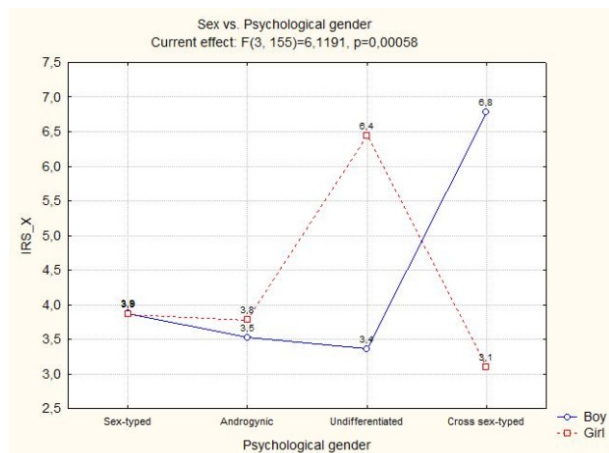

Fig. 7. Average results for scale X (scale of lying) vs. biological and psychological gender.

Analysis of the profile of the Scale of Interpersonal Attitudes (SUI), taking into consideration particular types of psychological gender, allows analysis of the observed tendencies more closely. Without going into too much detail on the results obtained by juvenile girls with different types of psychological gender, one may observe that sex-typed girls (feminine women) revealed less intense domination and hostile behaviours with higher helplessness, submission, distrust, emotional coolness and lower self-esteem (high results on the pessimism scale, and above average for the following styles: withdrawal-masochistic, rebellious-suspicious, competitive-narcissistic, and self-acceptance scale) than other groups. The cross-sex-typed group (masculine women) were mostly characterised by a tendency to behave in a typically masculine way, aggressively, dominantly, hostilely, competitively (high results for managerial-authoritative, rebellious-suspicious, aggressive-sadistic, and competitive-narcissistic styles). Not much lower results were also obtained by the following groups: androgynic (high results for aggressive-sadistic and competitive-narcissistic style, and above average for managerial-authoritative and rebellious-suspicious) and undifferentiated (high results for rebellious-suspicious and aggressive-sadistic style, and elevated for competitive-narcissistic style). So it seems that only a high intensity of feminine characteristics blocks to some extent aggressive and hostile behaviours in juvenile girls, leading them rather towards submission. What is interesting is that the groups were not differentiated by a generally high feeling of pessimism, helplessness, low assessment of own capabilities and unanimous lack of acceptance of behaviours that are educationally correct, based on affiliation (mainly supportive-protective and collaborative-friendly styles). Figure 8 presents a profile of

interpersonal attitudes for juvenile girls together with their psychological gender.

Similarly to the group of girls, in the case of boys profiles also appeared not to differ very much according to their psychological gender. The least diverse preferences concerning social functioning characterise the group of masculine men, for whom only aggressiveness was typical (high results on the aggressive-sadistic scale) with rejection of correct attitudes (supportive-protective and collaborative-friendly). In the case of this group, one may suppose that an important role in initiation of criminal behaviours is played by high intensity of typically masculine characteristics: aggressiveness, hostility, tendency to domination and emotional coolness followed by deficits in positive attitudes towards others, a general helplessness and pessimism. Incoherence of attitudes demonstrated by the androgynic type (on the one hand, domination tendencies – competitive-narcissistic style, on the

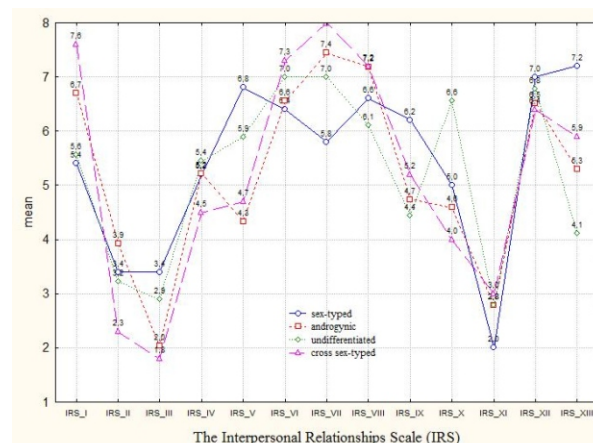

Fig. 8. SUI profile for juvenile girls and psychological gender.

other – withdrawal-masochistic) may be a result of a specific configuration of gender characteristics preferred by this group: high results both on the masculinity and femininity scale). For undifferentiated and cross-sex-typed (feminine men) groups, smaller extremes in results than in other boys for socially improper styles (increased, but not high results) are typical. In the case of undifferentiated juveniles, some role may be played by difficulties in unambiguous self-defining, typical for not fully shaped identity. Cross-sex-typed boys seem to be susceptible to the variable of social acceptance, which may inhibit extreme demonstrations of negative tendencies, but are also characterised by a high intensity of feminine characteristics, which to some extent neutralise hostile and dominative tendencies. Similarly to girls, boys also

demonstrate deficits in affiliative styles and are characterised by a generally negative perception of themselves and their own capabilities. The profile of interpersonal attitudes for juvenile boys together with psychological gender is presented in Figure 9.

When beginning the research – based on the theory by S. L. Bem concerning the highest adaptivity of

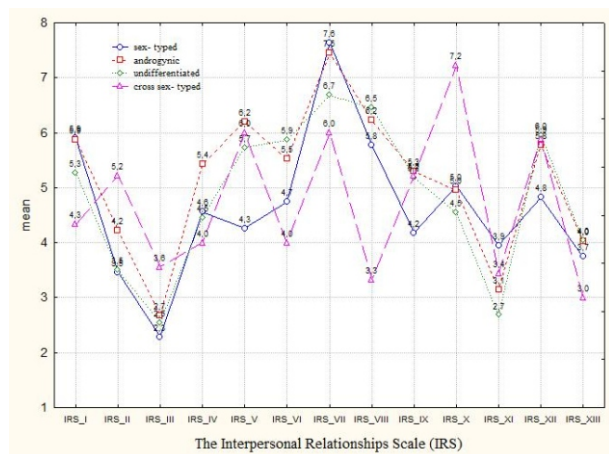

Fig. 9. SUI profile for juvenile boys and psychological gender.

androgynic identity [1, 2, 3, 4, 26, 27] – the authors of the present work connected this type with the most educationally correct interpersonal styles (supportive-protective, collaborative-friendly), with a high self-acceptance, resourcefulness, and results on the so called pro-social syndrome (scales II, III, IV, XI) that were higher than in other groups. This kind of profile would indicate affiliative, emotional-syntony-based, partnership-based, compromise relations with others, a high self-esteem related to a lack of neuroticism, hos-

tility, anxiety and a moderate self-acceptance, ability to realise aims, productivity and optimism. A pro-social syndrome would suggest a stable tendency to initiate socially welcomed behaviours towards others, concentration on collaboration, realisation of aims and mutual satisfying of needs [43]. Yet it appeared that results for the enumerated scales are within the mean values for the population, below average or low. The pro-social syndrome was not present in any of the groups. Hence androgyny, in the case of delinquent juveniles and in relation to interpersonal relations, cannot be assumed as a model identity for mental health and the most adaptable for social life. Juvenile androgynic types demonstrate similar disturbances in interpersonal functioning to individuals with other types of psychological gender.

6.5. Dependencies between interpersonal relations and empathy

Statistical analysis showed a weak positive correlation ($r = 0.24$) between the empathy scale and the submissive-dependant style in the group of boys. Weak negative dependencies were obtained between empathy and aggressive-sadistic style in boys ($r = -0.28$) and competitive-narcissistic style in the whole examined group ($r = -0.19$). A negative correlation with an average strength is also present between empathy and competitive-narcissistic style in juvenile girls ($r = -0.35$). These correlations are presented in Table I.

Contrary to expectations, few and rather weak correlations were obtained, yet, intuitively, higher empathy is related to submission and subordination, and low empathy to aggression and domination. A fairly limited number of correlations may be explained by typi-

TABLE I. EMPATHY AND SUI – STATISTICALLY SIGNIFICANT CORRELATIONS

IRS styles	Empathy		
	Totality	Boys	Girls
Docile-dependent	0.11	0.24	0.03
	$N = 164$	$N = 111$	$N = 53$
	$p = 0.150$	$p = 0.012$	$p = 0.810$
Aggressive-sadistic	-0.11	-0.28	0.00
	$N = 164$	$N = 111$	$N = 53$
	$p = 0.177$	$p = 0.003$	$p = 0.986$
Competitive-narcissistic	-0.19	-0.04	-0.35
	$N = 164$	$N = 111$	$N = 53$
	$p = 0.018$	$p = 0.683$	$p = 0.009$

cal results on the empathy scale for the whole group, in other words, a certain homogeneity of the examined population in relation to this variable. Empathy, which does not differentiate the juveniles very much, does not correlate strongly with other personality variables. On the other hand, general deficits in this area may in some way influence tendencies to improper social interactions and rejection of pedagogically correct styles.

6.6. Masculinity and femininity dimensions vs. interpersonal relations and empathy

In the group of girls, the masculinity dimension had a quite high negative correlation ($r = -0.50$) with the withdrawal-masochistic style and a weak negative correlation ($r = -0.28$) with the pessimism, helplessness and "cry for help" scale. Average positive correlations ($r = 0.36$ and $r = 0.33$ respectively) were proven be-

tween this dimension and aggressive-sadistic style and competitive-narcissistic style. It was not possible to find any correlations between the femininity dimension in girls and particular scales of SUI. Neither masculinity nor femininity in juvenile girls correlated with empathy either.

As a result of statistical analysis, in the group of boys, significant average positive correlations were obtained ($r = 0.40$ and $r = 0.31$) between the masculinity dimension and managerial-authoritative style and aggressive-sadistic style, and a weak positive correlation ($r = 0.23$) between this dimension and competitive-narcissistic style. In the group of boys, the femininity dimension correlated weakly ($r = 0.21$) with a submissive-dependant style and empathy scale ($r = 0.26$). Table II presents correlations between femininity and masculinity dimensions, and empathy and interpersonal attitudes.

TABLE II. MASCULINITY AND FEMININITY VS. SUI AND EMPATHY – STATISTICALLY SIGNIFICANT CORRELATIONS

IRS styles	Boys		Girls	
	Masculinity	Femininity	Masculinity	Femininity
Managerial-autocratic	0.40 <i>N</i> = 110 <i>p</i> = 0.000	0.15 <i>N</i> = 110 <i>p</i> = 0.112	0.23 <i>N</i> = 53 <i>p</i> = 0.104	0.04 <i>N</i> = 53 <i>p</i> = 0.772
Docile-dependent	0.11 <i>N</i> = 110 <i>p</i> = 0.243	0.21 <i>N</i> = 110 <i>p</i> = 0.031	-0.07 <i>N</i> = 53 <i>p</i> = 0.598	0.00 <i>N</i> = 53 <i>p</i> = 0.999
Self-effacing-masochistic	-0.10 <i>N</i> = 110 <i>p</i> = 0.302	0.13 <i>N</i> = 110 <i>p</i> = 0.190	-0.50 <i>N</i> = 53 <i>p</i> = 0.000	-0.09 <i>N</i> = 53 <i>p</i> = 0.506
Aggressive-sadistic	0.31 <i>N</i> = 110 <i>p</i> = 0.001	-0.03 <i>N</i> = 110 <i>p</i> = 0.743	0.36 <i>N</i> = 53 <i>p</i> = 0.009	-0.23 <i>N</i> = 53 <i>p</i> = 0.095
Competitive-narcissistic	0.23 <i>N</i> = 110 <i>p</i> = 0.015	-0.06 <i>N</i> = 110 <i>p</i> = 0.519	0.33 <i>N</i> = 53 <i>p</i> = 0.017	0.24 <i>N</i> = 53 <i>p</i> = 0.090
Pessimism, helplessness	0.03 <i>N</i> = 110 <i>p</i> = 0.795	0.05 <i>N</i> = 110 <i>p</i> = 0.583	-0.28 <i>N</i> = 53 <i>p</i> = 0.039	0.07 <i>N</i> = 53 <i>p</i> = 0.604
Empathy	-0.06 <i>N</i> = 111 <i>p</i> = 0.548	0.26 <i>N</i> = 111 <i>p</i> = 0.006	-0.04 <i>N</i> = 54 <i>p</i> = 0.784	-0.18 <i>N</i> = 54 <i>p</i> = 0.196

The results show a high positive relationship between masculine personality characteristics and aggression and domination, and a negative one with submission and low self-esteem. Identification with feminine characteristics may be connected with submissive-affiliative behaviours and higher empathic abilities. These results support the assumption made in the theory of gender schema, that it is not the biological gender, but identification with feminine (masculine) characteristics that plays an important role in the preferred social attitudes. And hence, masculinity in girls may block typically feminine tendencies, and reveal masculine ones – and *vice-versa* in boys.

7. Conclusions and summary

The obtained results indicate some homogeneity of the group in relation to the examined variables. Both juvenile girls and boys are characterised by a similar distribution of types of psychological gender with an especially high intensity of identification with masculine characteristics. Whereas in the case of boys this configuration of characteristics may be a norm for the population, in the case of girls it seems to be related to the specificity of the group. This would require further research, but one may assume that the masculinity dimension is related in some way to the demoralisation and criminality of the girls, and a high intensity of these characteristics is determined by the influence of the educational and upbringing environment, with emphasis on its pathology. Strong identification with typically masculine characteristics and behaviours is reflected in the area of empathy and interpersonal relations, and a low empathy and the great variety and intensity of negative social attitudes characterising the group of girls reflects this. One may then venture the conclusion that juvenile girls obtain worse results in the area of interpersonal functioning, which supports the assumption that they have greater social maladaptation and disorders in the sphere of personality. Further examinations embracing a wider range of variables would allow us to verify these assumptions and create a more complete psychological portrait of the juvenile girls.

In contrast to earlier research, significant differences in interpersonal attitudes between representatives of both genders were not obtained. In this way, a general portrait of a juvenile as an individual who is helpless to a significant degree, pessimistic, unable to realistically assess a situation and effectively realise their own aims was drawn. If we add serious deficits in the area of positive patterns of interpersonal relations

(to this portrait), we see a person who satisfies their needs through hostile, aggressive activity, stigmatised with an instrumental attitude towards others and a tendency to manifest own domination. A variable that to some extent differentiated social attitudes appeared to be, as expected, psychological identification, especially in relation to femininity and masculinity, and these groups of characteristics appeared to be stereotypically connected with the attributed characteristics (the masculinity dimension especially suggests dominating and aggressive behaviours and negates submission and affiliation). Contrary to assumptions of S. L. Bem's theory, predictions concerning better social adaptation of androgynic persons were not confirmed. This identity was represented numerously in both groups (girls and boys) and had no tendencies to have "better" results for the examined variables. Androgyny did not differentiate examinees either in the area of empathy or on particular scales of SUI, where it was combined, similarly to other types of identification, with improper social styles and rejection of friendly relations. One may thus conclude that a balance between feminine and masculine characteristics is not a factor preventing possible criminal behaviours. The relationship between empathy and other variables also remains unclear. Low empathy, in general characterising the whole examined population, suggests that this characteristic is typical for this population to a very small degree, and hence its relation to other aspects of psychic functioning seems to be minimal. One should take into account the fact that the used tool (Emotional Empathy Scale by Mehrabian and Epstein) caused examinees significant difficulties, especially in relation to the length of the test and placing their answers on a too expanded scale. Hence the results may be an artefact resulting from cognitive and motivational difficulties of the responders. On the other hand, a lack of empathy together with deficits in feeling of guilt, sensibility and emotionality is an important component of psychopathy, which is an important risk factor of criminal behaviours of juveniles [14]. This kind of disturbance of the emotional sphere may be recognised as a typical personality trait for the group of juveniles, which facilitates undertaking of actions characterised by aggression and hostility. Further research, with special emphasis on particular factors making up this phenomenon, could most probably to some degree create a broader picture of the level of empathy, its differentiation and influence on other aspects of social functioning of juveniles.

Summarising the obtained results, one may state that the majority of expectations connected with the research were fulfilled, which makes the assumptions

forming the basis of the used theories (psychological gender, empathy, interpersonal attitudes) reliable. This research may also inspire further studies, and further examinations of psychological gender seem especially promising, especially differences resulting from preferences of feminine and masculine characteristics and also the predominance of masculine characteristics obtained in the group of juvenile girls. This would allow us to determine what role in demoralisation and criminality of girls is played by a strong identification with typically masculine characteristics and roles, and what is the source of this identification. Deficits in empathy and positive interpersonal relations revealed in research may be assessed as being a result of improper socialisation. This suggests that educational and upbringing interventions should be directed towards these neglected areas through shaping of positive emotionality, empathic behaviours and educationally proper styles of interactions with others. A tendency to react with open hostility and domination typical for the examined population also indicates that an important aspect of prevention and rehabilitation seems to be control of anger and aggression, as mechanisms constituting the background for criminal behaviours of juveniles. The emerging picture of juvenile girls is especially negative, whose identification with stereotypically masculine negative characteristics and patterns of behaviour is even more intense than in boys, indicating a deeper pathology in the emotional and social sphere. Together with an increasing level of criminality amongst juvenile girls, this should be seen as alarming, and should suggest that this group requires exceptional attention and social care.

Acknowledgements

This report was prepared on the basis on the results of examination conducted at the Institute of Forensic Research, Krakow, under a grant from the Ministry of Science and Higher Education (project no. 1 HO 2A 045 29).

References

1. Bem S. L., The measurement of psychological androgyny, *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1974, 42, 155–162.
2. Bem S. L., Androgynia psychiczna a tożsamość płciowa, [w:] *Psychologia i życie*, Zimbardo P. G., Ruch F. L. [red.], PWN, Warszawa 1988.
3. Bem S. L., Męskość i kobiecość. O różnicach wynikających z płci, GWP, Gdańsk 2000.
4. Bem S. L., Martyna W., Watson C., Sex typing and androgyny: Further explorations of the expressive domain, *Journal of Personality and Social Psychology* 1976, 34, 1016–1023.
5. Bielas J., Paradygmatyczne uwarunkowania problematyki zmiany tożsamości płciowej, [w:] *Zmiana osobowości. Wybrane zagadnienia*, Niedźwieńska A. [red.], Wydawnictwo UJ, Kraków 2005.
6. Block J. H., Differential premises arising from differential socialization of the sexes: some conjectures, *Child Development* 1983, 54, 1335–1354.
7. Brzezińska A., Dąbrowska J., Pełkowska M. [i in.], Płeć psychologiczna jako czynnik ryzyka zaburzeń zachowania u młodzieży w drugiej fazie adolescencji, *Czasopismo Psychologiczne* 2002, 8, 75–85.
8. Dakowicz A., Płeć psychiczna a poziom samoaktualizacji, Trans Humana, Białystok 2000.
9. Davis M. H., Empatia. O umiejętności współodczuwania, GWP, Gdańsk 1999.
10. Deaux K., Lewis L. L., Structure of gender stereotypes: interrelationships among components and gender label, *Journal of Personality and Social Psychology* 1984, 46, 991–1004.
11. Eliaz H., O sposobach rozumienia pojęcia „empatia”, *Przegląd Psychologiczny* 1980, 23, 469–482.
12. Eliaz H., Wpływ empatii, poziomu reaktywności i lęku na natężenia agresji, *Studia Psychologiczne* 1981, 20, 73–85.
13. Feshbach N. D., Empathy in children: some theoretical and empirical considerations, *The Counseling Psychologist* 1975, 5, 25–30.
14. Forth A. E., Kosson D. S., Hare R. D., The psychopathy checklist: youth version. Multi-health systems, Toronto 2003.
15. Gierowski J. K., Idziak A., Rumszewicz S., Risk factors and interpersonal relations on juvenile criminals and their functioning at a reformatory, *Socialinis Garbas* 2005, 4, 60–69.
16. Gierowski J. K., Haś A., Konfiguracja czynników ryzyka, wybrane cechy osobowości i funkcjonowanie nieletnich w zakładzie poprawczym, [w:] *Psychospołeczne uwarunkowania i mechanizmy kryminogenezy a zachowania paraprzestępcze i przestępcze*, Stanik J. M. [red.], Wydawnictwo Komandor, Warszawa 2007.
17. Gierowski J. K., Rumszewicz S., Relationships between psychological gender and structure of aggressiveness and risk factors of violence in juvenile girls and boys, *Problems of Forensic Sciences* 2006, 68, 378–388.
18. Goleman D., Inteligencja emocjonalna, Media Rodzina, Poznań 1997.
19. Gulin W., Empatia dzieci i młodzieży. Komponenty informacyjne, decyzyjne i emocjonalne, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, Lublin 1994.
20. Hoffman M. L., Empatia i rozwój moralny, GWP, Gdańsk 2006.

21. Jagielska-Zieleniewska E., Z zagadnień empatii, *Psychologia Wychowawcza* 1978, 5, 495–505.
22. Jasiecki M., Role związane z płcią a wzorce otwartości interpersonalnej, *Przegląd Psychologiczny* 1990, 33, 165–180.
23. Kelly J. A., Worell J., New formulations of sex roles and androgyny: A critical review, *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1977, 45, 1101–1115.
24. Knowska H., O badaniu empatii, *Przegląd Psychologiczny* 1986, 29, 2, 417–429.
25. Kucharewicz J., Piasecka M., Styl funkcjonowania interpersonalnego nieletnich a uczestnictwo w podkulturze przestępczej, [w:] *Przestępczość nieletnich. Aspekty psychospołeczne i prawne*, Stanik J. M., Woszczyk L. [red.], Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005.
26. Kuczyńska A., Inwentarz do oceny płci psychologicznej, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa 1992.
27. Kuczyńska A., Płeć psychologiczna. Podstawy teoretyczne, dane empiryczne oraz narzędzie pomiaru, *Przegląd Psychologiczny* 1992, 35, 237–247.
28. Leary T., *Interpersonal diagnosis of personality*, Ronald Press, New York 1957.
29. Maccoby E., Jacklin C., *The psychology of sex differences*, Stanford University Press, Stanford 1974.
30. Mandal E., *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2004.
31. Mandal E., *Kobiecość i męskość w psychologii*, [w:] *Tożsamość społeczno-kulturowa płci*, Barska A., Mandal E. [red.], Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005.
32. Mehrabian A., Epstein N., A measure of emotional empathy, *Journal of Personality* 1972, 40, 525–543.
33. Moir A., Jessel D., *Płeć mózgu*, PIW, Warszawa 1993.
34. Pastwa-Wojciechowska B., *Naruszanie norm prawnych w psychopatii. Analiza kryminologiczno-psychologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004.
35. Rathus S. A., *Płeć i seksualność*, [w:] *Psychologia współczesna. Lepiej. Więcej. Przystępniej*, GWP, Gdańsk 2004.
36. Rembowski J., *Empatia. Studium psychologiczne*, PWN, Warszawa 1989.
37. Reykowski J., *Osobowość a prospołeczna percepcja*, [w:] *Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości*, Reykowski J., Owczynnikowa O. W., Obuchowski K. [red.], Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1977.
38. Reykowski J., *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość*, PWN, Warszawa 1979.
39. Różańska-Kowal J., *Psychologiczna diagnoza niedostosowania społecznego młodzieży w świetle badań testem SUI (wyniki badań i normalizacja testu)*, [w:] *Psychologia. Badania i aplikacje. Trudności i zaburzenia w społecznym funkcjonowaniu człowieka*, Stanik J. M. [red.], Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.
40. Różańska-Kowal J., Rajska-Kulik I., *Zastosowanie Skali Ustosunkowań Interpersonalnych (SUI) w diagnozie niedostosowania społecznego nieletnich dziewcząt i chłopców (analiza porównawcza)*, Chowanna, Katowice 2000.
41. Różańska-Kowal J., Stanik J. M., *Zastosowanie Skali Ustosunkowań Interpersonalnych (SUI) J. M. Stanika w psychologicznej diagnozie normy i zaburzeń*, [w:] *Zastosowanie wybranych technik diagnostycznych w psychologicznej praktyce klinicznej i sądowej*, Stanik J. M. [red.], Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2006.
42. Stanik J. M., *Asocjalność nieletnich przestępców jako przedmiot psychologicznej diagnozy klinicznej*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1980.
43. Stanik J. M., *Skala Ustosunkowań Interpersonalnych (SUI)*, Wydawnictwo Szumacher, Kielce 1994.
44. Szarzyńska M., *Obyś żył w ciekawszych czasach. Czy zmiany w rozumieniu kategorii płci zmieniają nasze społeczeństwo?*, [w:] *Tożsamość społeczno-kulturowa płci*, Barska A., Mandal E. [red.], Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005.
45. Węgliński A., *Poziom empatii a zachowanie nieletnich w zakładzie poprawczym*, *Psychologia Wychowawcza* 1983, 3, 317–326.
46. Wilczek-Rużyczka E., *Empatia i jej rozwój u osób pomagających*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2002.
47. Zaborowski Z., *Stosunki międzyludzkie*, Ossolineum, Wrocław 1976.

Corresponding author

Józef K. Gierowski
Instytut Ekspertyz Sądowych
ul. Westerplatte 9
PL 31-033 Kraków
e-mail: jgierowski@ies.krakow.pl

ZALEŻNOŚCI POMIĘDZY PŁCIĄ PSYCHOLOGICZNĄ, EMPATIA A RELACJAMI INTERPERSONALNYMI U NIELETNICH DZIEWCZĄT I CHŁOPCÓW

1. Wprowadzenie

Z psychologicznego punktu widzenia problematykę przestępczości młodzieży rozpatrywać można z różnych perspektyw, zarówno teoretycznych, jak i dotyczących poszczególnych czynników: etiologii, zmiennych biologicznych, temperamentalnych, osobowościowych, specyfiki procesów grupowych w aspekcie popełnienia czynu karalnego, profilaktyki, resocjalizacji itp. Wielość możliwych ujęć wskazuje na złożoność zjawiska, a zarazem podkreśla jego specyfikę jako fenomenu osobowościowego i społecznego. Zakłada się, iż dziewczęta i chłopcy przebywający w zakładach poprawczych różnią się między sobą pod względem właściwości osobowościowych; co więcej, różnice przebiegają także pomiędzy konkretnymi typami płci psychologicznej. Uznając płć psychologiczną za ważny element jednostkowej identyfikacji, traktujemy ją tym samym jako mechanizm regulujący inne właściwości psychiczne oraz zachowania danej osoby. Zagadnienie nieletnich rozpatrywane jest z punktu widzenia zaburzeń dwóch ważnych sfer funkcjonowania człowieka, a mianowicie sfery emocjonalnej i społecznej, które jednocześnie są wymiarami ściśle ze sobą powiązanymi, kształtującymi się w procesie socjalizacji. Zakłócenia socjalizacji są uznawane za jedną z głównych przyczyn niedostosowania społecznego, demoralizacji i przestępczości, będąc źródłem trwałej patologizacji osobowości i wykształcania nieprzystosowawczych wzorców funkcjonowania. Odwołując się do tych spostrzeżeń, uwaga skupiona zostanie na empatii jako jednym z głównych czynników regulujących zachowanie człowieka w sytuacjach społecznych oraz ustosunkowaniach interpersonalnych rozumianych jako trwałe wzorce reakcji w relacjach z innymi ludźmi, szczególnie w aspekcie ewentualnych deficytów czy zaburzeń w tych wymiarach oraz ich związku z płcią biologiczną i psychologiczną.

2. Płć psychologiczna

Jedną z cech w sposób zasadniczy determinujących życie człowieka jest jego płć. Podstawę dla myślenia o różnicach między kobietami a mężczyznami stanowi spostrzeganie płci w kategoriach biologicznych, a zatem rozpatrywanie jej w odniesieniu do wrodzonych, uwarunkowanych genetycznie cech organizmu, umożliwiających rozmnażanie się gatunków. Biologiczne czynniki wpływają na formowanie się ciała oraz mózgu w oparciu

o wzorzec kobiecy lub męski. Maskulinizacja lub feminizacja mózgu wyznacza kształtowanie się odmienności w rozwoju fizycznym i psychicznym np. wrodzonych wzorców spostrzegania, reagowania i zachowania, temperamentu, predyspozycji do określonych zachowań seksualnych czy opiekuńczych. Odmienna organizacja mózgu kobiet i mężczyzn przejawia się przede wszystkim w różnicach w pracy ośrodków językowych i przestrzennych oraz emocjonalnych [33]. Płć biologiczna człowieka staje się tym samym podstawą dla kształtowania jego osobowości. Społeczno-kulturowa perspektywa ujmowania płci skupia się na pojęciu tożsamości płciowej człowieka (płci psychologicznej, psychicznej, płci z wychowania). Kształtuje się ona w pierwszych latach życia w wyniku interakcji czynników biologicznych (wewnętrznych) i społecznych (głównie jako efekt odmiennej socjalizacji), a opiera się na poczuciu identyfikacji i przynależności do określonej płci. W zależności od podejścia teoretycznego, zwraca się tu uwagę przede wszystkim na przyswajanie ról płciowych wraz z procesem identyfikacji (szkoła psychoanalityczna) lub uczenie się ich przez obserwację, identyfikację i socjalizację (nurt społeczno-poznawczy) [8, 30, 31, 35, 44]. Podstawę dla socjalizacji płci stanowią stereotypy z nią związane rozumiane jako uproszczone sądy i koncepcje zachowania kobiet i mężczyzn podzielane przez ogół danego społeczeństwa, a uczone w procesie socjalizacji w tym społeczeństwie [10, 30]. Funkcjonują one na kilku poziomach życia społecznego [10, 30, 44], z których najważniejsze to stereotypy cech osobowości, ról, cech fizycznych oraz zawodów. Cechy typowo kobiece to uczuciowość, ciepło, wrażliwość, opiekuńczość, zdolność do poświęceń, uległość. Typowo męskie to pewność siebie, skłonność do ryzyka, niezależność, agresywność, kompetencja i racjonalność.

Łącząc elementy koncepcji poznawczo-rozwojowych i modelu społecznego uczenia się, S. L. Bem sformułowała teorię schematów płciowych. Sprzeciwiając się tradycyjnym poglądom na temat męskości i kobiecości, zaproponowała ona teorię dymensji ortogonalnych, zgodnie z którą płć stanowi zmienną o charakterze ciągłym opartą o dwa wymiary: kobiecość i męskość [1, 2, 3, 4, 5, 8, 22, 23, 26, 27, 30, 31]. Psychologiczną płć człowieka zdefiniowała jako spontaniczną gotowość do posługiwania się wymiarem płci w odniesieniu do siebie i świata. Dziecko, żyjąc w danej kulturze, uczy się spostrzegania cech psychicznych związanych z płcią, zgodnie ze społecznymi definicjami męskości i kobiecości.

W procesie socjalizacji nabywa umiejętności odczytywania i organizowania informacji w kategoriach schematu płci (ang. gender schema). Schemat ten stosuje w odniesieniu do siebie, dokonując selekcji cech i wybierając te wymiary osobowości, które tradycyjnie odpowiadają jego płci biologicznej poprzez włączenie ich do koncepcji własnej osoby. Wzajemna asymilacja schematu płci i koncepcji własnej osoby wpływa na ukształtowanie się indywidualnej tendencji do przetwarzania informacji w oparciu o skojarzenia związane z płcią. Bem założyła, iż oprócz osób określonych seksualnie (ang. sex-typed), czyli posługujących się schematem płci zgodnej z ich płcią biologiczną, istnieją jednostki charakteryzujące się dwupłciowością (androgynią; gr. andro – mężczyzna, gyné – kobieta), tzn. łączące w sobie zachowania i cechy osobowości tradycyjnie uznawane za męskie i kobiece. Odrzuciła tym samym obowiązujący dotąd model, który zakładał, że najbardziej korzystna dla zdrowia psychicznego jest zgodność posiadanych cech z płcią biologiczną. Postawiła hipotezę, że stereotypowe role związane z płcią ograniczają repertuar ludzkich zachowań, natomiast androgynia psychiczna determinuje w pełni efektywne funkcjonowanie społeczne i wyższe zdolności adaptacyjne dzięki szerszemu spektrum zachowań i ich większej elastyczności. Wyróżniła cztery główne konfiguracje cech psychicznych związanych z płcią: osoby określone płciowo (sex-typed) posiadające cechy psychiczne odpowiadające ich płci biologicznej (kobiece kobiety, męscy mężczyźni); osoby androgyniczne posiadające cechy kobiece i męskie niezależnie od płci biologicznej; osoby nieokreślone płciowo (ang. undifferentiated) charakteryzujące się małym natężeniem cech kobiecych i męskich oraz osoby krzyżowo określone płciowo (ang. cross-sex-typed, sex-reversed) posiadające cechy płci przeciwnej niż biologiczna (męskie kobiety, kobiece mężczyźni). Na podstawie badań skonstruowanym w oparciu o teorię schematów płciowych Inwentarzem Ról Płciowych (BSRI – Bem Sex Role Inventory) wykazała, że osoby o typowej płciowości charakteryzuje unikanie zachowań kojarzonych z płcią przeciwną i reagowanie w sposób zgodny ze stereotypem płci. Wysoki poziom typowości ogranicza także możliwość wyboru zachowań skutecznych w danej sytuacji. Dominująca kobiecość związana jest z gorszym przystosowaniem, zahamowaniami w relacjach społecznych, niższą samooceną, wysokim niepokojem, tendencją do stanów depresyjnych, wysoką koncentracją na osobach, konformizmem, łatwością w wyjawianiu emocji, zależnością oraz większą opiekuńczością. Typowi mężczyźni charakteryzują się z kolei małą czułością, opiekuńczością oraz problemami w ekspresji uczuć. Badania potwierdziły stawianą przez Bem tezę, że cechy androgyniczne oraz w umiarkowanym stopniu męskie (bez skrajnie negatywnych, jak agresja, arogancja, egocentryzm) wpływają na lepsze przystosowanie niż cechy typowo kobiece oraz niezróżnicowanie

płciowe. Androgynia, pozwalając na efektywne wykorzystanie orientacji instrumentalnej oraz ekspresyjnej, wydaje się bardziej adaptacyjna dla kobiet, zwiększając ich otwartość zarówno na ludzi, jak i na zadania oraz korzystnie wpływa na kompetencje społeczne i umożliwia wykształcenie silniejszych mechanizmów obronnych i lepszych sposobów radzenia sobie ze stresem. Mężczyźni androgyniczni zyskują mniej, jako że ekspresyjne cechy typowe dla kobiet wydają się pełnić mniejszą rolę w sprawnym funkcjonowaniu społecznym. Najgorsze przystosowanie charakteryzuje jednostki niezróżnicowane płciowo, którym brak kompetencji zarówno kobiecych, jak i męskich, co wpływa na ujawnianie szeregu deficytów w różnych sytuacjach społecznych.

Zależność między płcią psychologiczną jednostki a jej nieprzystosowaniem społecznym wykazały Brzezińska, Dąbrowska, Pełkowska i Staszczak [7], porównując płć psychologiczną uczennic liceum, szkoły zawodowej oraz wychowanek zakładu poprawczego. Ostatnia grupa charakteryzowała się najniższym poziomem kobiecości, a najwyższym męskości spośród wszystkich badanych. Badaczki zwróciły uwagę na ciekawą prawidłowość, a mianowicie płć psychologiczna dziewcząt jest w dużo większym stopniu powiązana ze środowiskiem wychowawczym niż ma to miejsce w przypadku chłopców. Sugerowałoby to, iż płć biologiczna chłopców jest silniej determinowana przez czynniki natury biologicznej, u dziewcząt natomiast ważniejszy jest wpływ socjalizacji.

3. Empatia

Empatia stanowi jeden z ważniejszych procesów psychicznych regulujących zachowanie człowieka w sytuacjach społecznych. Jest mechanizmem motywującym do działań altruistycznych i prospołecznych, a hamującym negatywne objawy zachowania, takie jak np. agresja. Uznaje się ją za element inteligencji emocjonalnej rozumianej jako zdolność rozpoznawania przez jednostki własnych uczuć i uczuć innych, zdolność do motywowania się i kierowania emocjami zarówno własnymi, jak i innych osób [18], będącej jednym z korelatów pozytywnych związków interpersonalnych, umiejętności działania w grupie czy zachowań prospołecznych. Jako właściwość zależna w znacznym stopniu od socjalizacji, empatia jest powiązana z płcią jednostki i stereotypowo włączana raczej do wymiaru typowo kobiecych cech osobowości.

Niejednoznaczność terminu „empatia” przekłada się na współczesne psychologiczne sposoby jego rozumienia, w których wyróżnić można trzy nurty: podejście emocjonalne, poznawcze oraz komplementarne [9, 11, 12, 19, 21, 24, 36, 46]. Istotę empatii w pierwszym ujęciu stanowi emocjonalne reagowanie na doznania obserwowane przez podmiot u innej osoby, a zatem akcentowany

jest głównie aspekt wczuwania się w stany afektywne, zarówno pozytywne, jak i negatywne. Zgodnie z teorią Mehrabiana i Epsteina, empatią nazywamy zdolność do wyobrażeniowego umieszczenia siebie w miejscu drugiej osoby, co wiąże się z przeżywaniem i rozumieniem jej reakcji afektywnych, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych [32, 36]. Koncepcja ta stała się punktem wyjścia do stworzenia wykorzystywanej w opisanych poniżej badaniach skali do badania empatii emocjonalnej (Emotional Empathy Scale). W opozycji do emocjonalnego traktowania empatii kształtuje się stanowisko, zgodnie z którym zasadniczych źródeł zjawiska należy szukać w procesach poznawczych człowieka. Empatia ma zatem polegać na trafnym spostrzeganiu innych osób oraz umiejętności wglądu w ich położenie. Osoba empatyczna przyjmuje punkt widzenia drugiego człowieka dzięki rozumieniu jego myśli, motywów, planów i działań, co pozwala jej dokonywać antycypacji jego przeżyć i zachowań [11, 21, 36]. Łącząc podejścia emocjonalne i poznawcze, definiuje się empatię w perspektywie procesu kognitywnego, na który wpływ mają czynniki emocjonalne [36]. Stanowi ona formę reakcji o charakterze afektywnym, powstałą w wyniku percepcji bodźców z otoczenia, natomiast funkcję pośredniczącą w jej kształtowaniu pełnią procesy poznawcze. Pozwalają one na prawidłową interpretację czynników wpływających na emocje drugiego człowieka oraz umożliwiają przyjęcie jego perspektywy [24].

Kształtowanie się zdolności empatycznych powiązane jest bezpośrednio z rozwojem poznawczym i emocjonalnym, a szczególnie istotną rolę pełni w tym procesie odpowiednia socjalizacja. Hoffman [20] wymienia mechanizmy formowania empatii, z których najważniejsze to dyscyplinowanie (czyli próby zmiany zachowania dziecka poprzez różnego typu zabiegi wychowawcze), modelowanie (dostarczanie wzorca zachowania) oraz indukcja (czyli działanie rodzica skierowane na wzbudzenie empatii wobec ofiary poprzez podkreślanie jej punktu widzenia, wskazywanie na jej cierpienie oraz odpowiedzialność dziecka za wyrządzoną krzywdę, co pozwala na rozwój poczucia winy i internalizację norm moralnych). Badania [9, 11, 13, 19, 20, 21, 36, 37, 38] jednoznacznie wskazują na związek między poziomem empatii a środowiskiem rodzinnym: wyższe wyniki w zakresie tej zmiennej uzyskali badani, których rodziców cechuje niska skłonność do karania i ograniczania, egalitaryzm i czułość, ich związki z dziećmi są bliskie, dyskutują z nimi o problemach osobistych, wpajają wysokie wymagania wobec siebie, a rodziny charakteryzuje spójność i ekspresyjność emocjonalna. Rozwój empatii hamowany jest przez wychowanie oparte na podkreślaniu władzy, propagowanie norm rywalizacyjnych i aprobowanie egoistycznych motywacji jednostki. Przebiega on nieprawidłowo także w rodzinach patologicznych, gdzie występuje przemoc fizyczna wobec dzieci lub między rodzica-

mi. Młodzież wywodząca się ze środowiska marginesu społecznego okazuje się w znacznym stopniu skoncentrowana na własnych niezaspokojonych potrzebach, co ogranicza jej reakcje empatyczne jedynie do deklaracji wczuwania się w cudzy stan emocjonalny bez utraty świadomości własnych potrzeb i ewentualnych kosztów zachowań prospołecznych.

A. Węgliński [45] badał zależność między empatią a zachowaniem nieletnich w zakładzie poprawczym. Wyniki wskazywały na istotnie statystycznie niższe zdolności empatyczne u nieletnich w porównaniu z niepełnoletnimi przestępcami rówieśnikami. Empatia okazała się także związana z wiekiem nieletnich, i tak: wyższe wyniki uzyskali chłopcy młodszy, co autor wiąże z trwającym u nich krócej procesem wykołajenia. Wyższy poziom zdolności empatycznych charakteryzował nieletnich dłużej przebywających w placówce, co może sugerować pewną efektywność oddziaływań dyscyplinujących i resocjalizacyjnych.

Badania wskazują zwykle na pewne różnice w zakresie empatyczności kobiet i mężczyzn, najczęściej w jej wymiarze afektywnym, w którym lepsze wyniki uzyskują kobiety [6, 9, 29]. Przy szerszym rozumieniu pojęcia dysproporcje te wykazują tendencję do zanikania. Davis [9] tłumaczy to wpływem oczywistości miernika – kobiety w testach jednoznacznych wypadają lepiej, co wiąże z ich umiejętnością autoprezentacji jako posiadających cechy tradycyjne dla ich roli płciowej. Dziewczęta jednak zazwyczaj silniej percypują problemy osób z otoczenia, mocniej angażują się uczuciowo w życie innych i wykazują większą gotowość niesienia pomocy. Natomiast chłopcy są bardziej zdecydowani w podejmowaniu decyzji o działaniu, często nie uwzględniają jednak przy tym, czy niesiona przez nich pomoc jest przez drugą osobą oczekiwana [36].

4. Relacje interpersonalne

Za Z. Zaborowskim [47] stosunki międzyludzkie zdefiniować można jako trwałe oddziaływanie na siebie ludzi, określane przez ich osobowość, wzajemne oceny i uczucia oraz przez normy i pełnione przez nich role społeczne. Analogicznie do rozwoju innych sfer funkcjonowania jednostki, także w przypadku umiejętności społecznych, szczególną rolę pełnią wczesne relacje z opiekunami oraz doświadczane od wczesnego dzieciństwa procesy wymiany uczuciowej [47]. Rozwój społeczny jawi się zatem jako dziedzina szczególnie wrażliwa na wszelkie nieprawidłowości w pierwszych kontaktach dziecka z otoczeniem, zwłaszcza na zetknięcie z wadliwymi postawami emocjonalnymi rodziców. Negatywny wpływ przypisuje się głównie odrzuceniu przez rodziców, cofnięciu pozytywnych uczuć z ich strony oraz ich niestałości emocjonalnej. Zakłócenia więzi powodują

niezaspokojenie potrzeb afiliacji, bezpieczeństwa, uznania, wykształcają w jednostce stałe poczucie zagrożenia, niepewności, niską samoocenę, lęk, niepokój i wrogość, upośledzając tym samym zdolność do utrzymywania bliższych relacji. Negatywne związki z innymi kompensowane są przez agresję, negatywizm, przestępczość lub wycofanie, bierność i apatię [47].

Postawę dla wykorzystanej w badaniach teorii ustosunkowań interpersonalnych J. M. Stanika stanowi koncepcja stylów funkcjonowania społecznego T. Leary'ego [28, 41, 42, 43]. Założył on, że zachowania jednostek względem siebie mają charakter celowy. Partnerzy kierują się w stosunkach między sobą świadomością dotyczącą własnej osoby, wiedzą o drugiej osobie oraz przekonania na temat tego, w jaki sposób są przez tę drugą osobę odbierani. Taki zasób wiedzy o podmiocie i jego reprezentacji w świadomości innych uzyskiwany jest w toku rozwoju i opiera się na w różnym stopniu adekwatnych do rzeczywistości poglądach determinujących zachowania jednostki i ich spójność. Model Leary'ego zakłada istnienie dwóch niezależnych wymiarów: ustosunkowania emocjonalnego (wrogość – afiliacja) oraz kontroli (dominacja – submisja). Uwzględnia on zróżnicowane natężenie tych dymensji w konkretnych zachowaniach interpersonalnych, dzieląc układ współrzędnych na cztery płaszczyzny opisujące style funkcjonowania oparte na wrogiej dominacji, przyjaznej dominacji, wrogiej submisji i przyjaznej submisji.

Skala Ustosunkowań Interpersonalnych jest skonstruowana przez J. M. Stanika w oparciu o teorię T. Leary'ego [43] metodą służącą do badania stylu funkcjonowania jednostki w relacjach z innymi ludźmi. Jest także użytecznym narzędziem do diagnozowania niedostosowania społecznego w aspekcie wadliwych postaw i zachowań wobec partnerów interakcji. Kwestionariusz składa się z 12 skal opisujących poszczególne style funkcjonowania interpersonalnego:

1. Styl kierowniczo-autorytatywny charakteryzuje się przejawianiem tendencji przywódczych, chęcią „bycia górą” i poczuciem kompetencji we współpracy z innymi.
2. Styl podtrzymująco-opiekuńczy obejmuje formy aktywności społecznej wyrażające pozytywne uczucia żywione do partnera, przy czym przyjazne ustosunkowanie zawiera w sobie komponent dominacji; zachowania charakterystyczne dla tego stylu wyrażają pewność siebie i stanowczość, ale posiadają osobisty i przyjazny podtekst.
3. Styl współpracująco-przyjacielski charakteryzuje pozytywne, afiliatywne nastawienie do partnera, gotowość do kompromisu w sytuacji niezgodności działań; deklarowana jest skłonność do kontaktów społecznych opartych na syntonii uczuciowej.
4. Styl uległo-zależny cechuje uległość i podporządkowanie się wobec innych; kontakty społeczne wyrażają chęć bycia wiernym, podległym, ochranianym przez innych.
5. Styl wycofująco-masochistyczny cechuje uległość aż do wycofania i społecznej izolacji; charakterystyczny jest tu podtekst wrogości, tzn. odrzucania siebie i innych.
6. Styl buntowniczo-podejrzliwy charakteryzują zachowania wrogie i antyspołeczne z elementami bezsilności wobec innych; chłód uczuciowy, nieufność, neurotyczna podejrzliwość, tendencja do buntowania się przeciw zewnętrznym nakazom, demonstracyjne podkreślanie swojego wrogiego, nieufnego i destrukcyjnego nastawienia.
7. Styl agresywno-sadystyczny cechują częste ataki w postaci agresji fizycznej i słownej, dążenie do wyrządzenia komuś krzywdy natury fizycznej lub moralnej; charakterystyczny jest podtekst widzenia siebie w relacjach interpersonalnych jako górującego pod pewnymi względami nad innymi.
8. Styl współzawodnicząco-narcystyczny cechuje wyniosłość oraz przesadne akcentowanie swojej niezależności; manifestowanie dominacji, której towarzyszy element wrogości wobec siebie i innych; zachowania nastawione na dewaluację drugiej osoby konkurującej o wysoki status w relacjach interpersonalnych; druga osoba traktowana jest jako tło pozwalające wykazać własną przewagę.
9. Samoakceptacja, stopień samozadowolenia, to względnie trwała samoocena danej osoby; im wyższe wyniki uzyskane w tej skali, tym niższa samoocena.
10. Skala kłamstwa (X) jest stałą tendencją do przedstawiania nadmiernie pozytywnego obrazu własnej osoby (świadomą bądź nie).
11. Zaradność, realizm, względna autonomia, określa wysoki stopień akceptacji własnej osoby, a w interakcjach społecznych nastawienie na realizację wytyczonych celów, w mniejszym zaś stopniu na emocjonalną syntonie; cechuje ją przedstawianie się jako zaradnego, przedsiębiorczego i optymistycznego, a w skrajnych przypadkach występuje ryzykanctwo (niski poziom aspiracji, a wysoki oczekiwań).
12. Pesymizm, bezradność, „wołanie o pomoc” wiąże się z poczuciem małej wartości, negatywną oceną własnego miejsca w życiu, własnych możliwości oraz działań i związany z tym negatywny stosunek do innych ludzi; osoby te odznaczają się bezradnością i pesymizmem, są mało aktywne społecznie, podejrzliwe i napięte lękowo.

Ponadto w ocenie wyników bierze się pod uwagę liczbę znaków zapytania („?”), zgodnie z założeniem, że osoby zakreślające dużą ich liczbę charakteryzują się asekuracją lub nieufnością w stosunku do badań. Dodatkowe możliwości diagnostyczne daje interpretacja specyficznych konfiguracji skal pozwalająca na ocenę jednostki w zakresie trzech syndromów: prospołecznego

(skale II, III, IV i XI), wrogości (skale V, VI i VII) i egocentryzmu (skale I, VIII i IX).

J. M. Stanik, podejmując się badań nad stylami interpersonalnymi nieletnich przestępców, zakładał, iż trwałe defekty w funkcjonowaniu społecznym jednostki są wynikiem wadliwej socjalizacji, poprzez którą wykształca się nieadekwatne spostrzeganie siebie, innych oraz relacji ja – inni. Za jądro zaburzeń asocjalnych u nieletnich sprawców uznał właśnie stosunki międzyludzkie. Uczestnictwo w grupach dewiacyjnych czy przestępczych stanowi według niego formę kompensowania sobie przez młodzież niepowodzeń w zakresie innych kontaktów społecznych [25, 42]. Założenia te zyskały potwierdzenie w licznych badaniach, w których użyta została Skala Ustosunkowań Interpersonalnych [15, 16, 25, 34, 39, 40, 42], wskazując jednoznacznie na charakteryzujące nieletnich preferowanie wadliwych pedagogicznie postaw społecznych przy zasadniczych różnicach między płciowymi: dziewczęta wykazywały większą tendencję do akceptowania relacji opartych na syntonii uczuciowej oraz submisji, a chłopcy skłaniali się raczej ku wrogości i dominacji.

5. Cel badań i metody

Celem badań było przeprowadzenie analizy porównawczej w grupach nieletnich dziewcząt i chłopców mającej odpowiedzieć na pytanie o zależności, jakie zachodzą pomiędzy empatią, ustosunkowaniami interpersonalnymi w obu grupach, a płcią psychologiczną nieletnich. Badaniem objęto grupę 193 nieletnich (118 chłopców i 75 dziewcząt) przebywających w zakładach poprawczych w Zawierciu, Pszczynie i Raciborzu. Średnia wieku obu płci wynosiła 17,79 lat, z czego chłopców 17,92, a dziewcząt 17,58.

Do oceny płci psychologicznej badanych użyto Inwentarza Płci Psychologicznej A. Kuczyńskiej [26, 27] opierającego się na teorii schematów płciowych S. L. Bem i stereotypach kulturowych dotyczących kobiecości i męskości. Płeć psychologiczna mierzona tym testem daje wyniki charakteryzujące osobę badaną w dwóch wymiarach (męskości i kobiecości). Konfiguracja wyników pozwala wyróżnić następujące typy płci psychologicznej: osoby określone seksualnie (kobiecy kobiety, mężczyźni), osoby androgyniczne, osoby nieokreślone seksualnie oraz osoby krzyżowo określone seksualnie (kobiecy mężczyźni, męskie kobiety).

Poziom empatii został zdiagnozowany na podstawie wyników w Skali Empatii Emocjonalnej (Emotional Empathy Scale) A. Mehrabiana i N. Epsteina [32]. Analizie relacji społecznych posłużyła Skala Ustosunkowań Interpersonalnych J. M. Stanika [43] pozwalająca scharakteryzować jednostkę w zakresie następujących stylów: kierowniczo-autorytatywnego, podtrzymująco-opiekuń-

czego, współpracująco-przyjacielskiego, uległo-zależnego, wycofująco-masochistycznego, buntowniczo-podejrzliwego, agresywno-sadystycznego, współzawodnicząco-narcystycznego oraz w skalach samoakceptacji, kłamstwa, zaradności, pesymizmu i ufności.

6. Wyniki badań

6.1. Płeć psychologiczna nieletnich dziewcząt i chłopców

W zakresie płci psychologicznej dziewczęta częściej prezentują typ androgyniczny i krzyżowo określony (kolejno: 54,1% i 16,4%) niż ma to miejsce w przypadku chłopców (36,9% androgyników i tylko 8,1% krzyżowo określonych). Oznacza to, iż zdecydowana większość dziewcząt (70%) ujawnia cechy charakterystyczne dla płci przeciwnej – męskiej. Znajduje to potwierdzenie w znacznym nasileniu męskości traktowanej jako wymiar. Jej poziom nie różnicuje grup nieletnich dziewcząt i chłopców, osiągając odpowiednio średni wynik 53,60 (dziewczęta) oraz 53,79 (chłopcy). Istotna statystycznie różnica wiąże się natomiast z wymiarem kobiecości, którego średni poziom u dziewcząt jest wyższy (56,47) niż u chłopców (49,74). W grupie dziewcząt najrzadziej występującym typem płci psychologicznej jest typ zgodny z płcią biologiczną (płeć określona: 14,8% dziewcząt) oraz typ nieokreślony (14,8%). W grupie chłopców, obok androgynii, najczęstszym typem jest płeć zgodna z biologiczną (typ określony: 35,1%), typ nieokreślony występuje natomiast niewiele częściej niż u dziewcząt (19,8%). Zależności te przedstawia rycina 1.

Spodziewano się przewagi męskich cech w obu badanych grupach (typ określony w przypadku chłopców oraz androgyniczny i krzyżowo określony w przypadku dziewcząt). W grupie chłopców typ określony (35,1%) okazał się drugim co do częstości występowania, niewiele ustępując androgynii (36,9%). U dziewcząt natomiast zdecydowanie przeważał typ androgyniczny (54,1%). Razem z typem krzyżowo określonym charakteryzowały one 70% tej grupy. Można zatem uznać, że przewidywana zależność między męskimi cechami a przestępczością u młodzieży została potwierdzona, szczególnie w odniesieniu do grupy dziewcząt. Wykazują one tendencję do identyfikowania się z męskimi cechami osobowości i wypełniania męskich ról społecznych. Nie udało się natomiast potwierdzić postulowanego przez S. L. Bem związku między typem nieokreślonym a zachowaniami dewiacyjnymi – w obu grupach typ ten był bardzo słabo reprezentowany.

6.2. Płeć biologiczna i psychologiczna a empatia

Analiza wariancji jednoczynnikowej wykazała, że chłopcy uzyskują przeciętnie wyższe wyniki (171,5) w skali empatii niż dziewczęta (162,7), a różnica ta jest istotna statystycznie ($p = 0,0489$). Nieletnie dziewczęta okazały się zatem mniej od chłopców zdolne do wyobrażeniowego umieszczenia siebie na miejscu drugiej osoby oraz przeżywania i rozumienia jej reakcji emocjonalnych, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych.

Brano także pod uwagę wpływ izolowany płci psychologicznej oraz wpływ interakcyjny płci psychologicznej i biologicznej na empatię. Żaden z efektów nie okazał się istotny statystycznie, co sugeruje, iż płeć psychologiczna, w przeciwieństwie do płci biologicznej, nie odgrywa znaczącej roli w różnicowaniu zdolności empatycznych nieletnich.

6.3. Relacje interpersonalne nieletnich dziewcząt i chłopców

Wykazano istotną statystycznie ($p = 0,0403$) zależność między płcią biologiczną a skalą samoakceptacji. Wyższe wyniki (średnia: 6,60 w porównaniu z 5,41 u chłopców), a zatem niższy poziom samoakceptacji, charakteryzował nieletnie dziewczęta. Niska samoocena jest związana z neurotyczną, wrogą, podejrzliwą osobowością o wysokim napięciu lękowym, które to cechy w większym stopniu przypisać można grupie dziewcząt, przy zwróceniu uwagi na fakt, iż wyniki obu grup znajdują się w granicach normy.

Istotny efekt ($p = 0,0189$) uzyskano także w skali pesymizmu, bezradności, „wołania o pomoc”. Także w tym przypadku wyższe średnie wyniki miały dziewczęta (5,85 w porównaniu z 4,71 chłopców). Skala ta określa poczucie małej wartości, negatywną ocenę własnego miejsca w życiu, własnych możliwości oraz działań i związany z tym negatywny stosunek do innych. Jednostki o wysokich wynikach w tej skali charakteryzują się bezradnością, pesymizmem, niską aktywnością społeczną, podejrzliwością, napięciem lękowym, przewidują niepowodzenia zamiast sukcesów. Można zatem przypuszczać, że przestępcze zachowania dziewcząt wynikają z poczucia braku możliwości innego rozwiązania sytuacji, są więc efektem bezradności i pesymizmu życiowego.

Analiza jakościowa profili wskazuje, iż dziewczęta uzyskały wyniki wysokie w stylu agresywno-sadystycznym oraz powyżej średniej w stylach kierowniczo-autorytatywnym, buntowniczo-podejrzliwym, współzawodnicząco-narcystycznym i w skali pesymizmu, bezradności. Style te określają osoby agresywne fizycznie i werbalnie, wrogo nastawione do siebie i innych, wykazujące tendencję do dominacji w stosunkach z innymi, preferujące zachowania antyspołeczne, chłodne uczuciowo, po-

dejrzliwe, o małym poczuciu własnej wartości i pesymistycznym nastawieniu. Wyniki niskie dotyczyły stylu współpracująco-przyjacielskiego i skali zaradności. Poniżej średniej plasowały się wyniki w stylu podtrzymująco-opiekuńczym. Świadczy to o brakach w zakresie pozytywnych, opartych na syntonii, uczuciowych relacjach z innymi ludźmi przy niskiej samoakceptacji i braku umiejętności realizowania wytyczonych celów.

Chłopcy, podobnie jak dziewczęta, uzyskali wyniki wysokie w stylu agresywno-sadystycznym oraz niskie w stylu współpracująco-przyjacielskim. Poniżej średniej mieściły się rezultaty w stylu podtrzymująco-opiekuńczym, skali zaradności i w skali „?”. Wskazuje to na wysoką agresję, wrogość do siebie i innych, tendencję do dominacji, braki w zakresie pozytywnej uczuciowości w stosunku do innych i niską samoakceptację. Niskie wyniki w skali „?” sugerują brak nieufności w stosunku do przeprowadzanych badań, co w pozytywny sposób rzutować powinno na ich wiarygodność. Rycina 2 ukazuje profile stylów ustosunkowań interpersonalnych dla grup nieletnich dziewcząt i chłopców.

Zakładano, iż obie grupy badawcze (nieletnie dziewczęta i chłopcy) charakteryzować się będą wadliwymi stylami ustosunkowań interpersonalnych. Preferowanie przez te grupy stylu agresywno-sadystycznego, a w przypadku dziewcząt także kierowniczo-autorytatywnego, buntowniczo-podejrzliwego, współzawodnicząco-narcystycznego, przy wysokich wynikach w skali bezradności, potwierdza tę hipotezę. Efekt jest bardziej widoczny, gdy podkreśli się niskie wyniki w skalach opisujących style akceptowane społecznie (styl podtrzymująco-opiekuńczy, współpracująco-przyjacielski oraz zaradność). Co ciekawe, większe natężenie negatywnych cech związanych z funkcjonowaniem interpersonalnym charakteryzuje dziewczęta, co wskazuje na występujące u nich trwałe tendencje do uruchamiania sztywnych i wadliwych relacji społecznych.

Na podstawie wcześniejszych badań oraz wniosków wynikających z teorii socjalizacji płci w grupie dziewcząt oczekiwano większej reprezentacji stylów o charakterze submisyjnym i afiliatywnym (styl uległo-zależny, wycofująco-masochistyczny, podtrzymująco-opiekuńczy), a w grupie chłopców relacji opartych na dominacji oraz wrogości (styl kierowniczo-autorytatywny, agresywno-sadystyczny i współzawodnicząco-narcystyczny). W przeciwieństwie do innych badań nie uzyskano u dziewcząt wysokich wyników w zakresie form funkcjonowania społecznego wskazujących na tendencję do podporządkowywania się innym, uległości, a w skrajnych przypadkach do izolacji społecznej. Brak preferowania tych stylów u badanych nieletnich może być konsekwencją wysokiego natężenia u nich cech męskich. Wyniki w stylu podtrzymująco-opiekuńczym plasowały się poniżej średniej w obu grupach badanych (dziewczęta i chłopcy), a różnica między średnimi okazała się nieistotna statystycznie, co

wskazuje na charakteryzujące nieletnich elementarne braki w zakresie zachowań afiliacyjnych, nastawionych na wspieranie innych. Wyniki w skali kierowniczo-autorytatywnej w przypadku chłopców oscyływały w granicach średniej przy nieco wyższych wynikach u dziewcząt. Skala agresywno-sadystyczna była w równym stopniu wybierana przez obie grupy i osiągnęła wysokie wartości liczbowe. Chłopcy charakteryzują się zatem preferowaniem stylu agresywno-sadystycznego, jednak nie różnicuje ich to od grupy dziewcząt. Styl współzawodnicząco-narcystyczny był niemal w równym stopniu wybierany przez dziewczęta i chłopców, a grupa nieletnich dziewcząt osiągnęła w nim wyniki powyżej średniej. Wyniki sugerują zatem, wbrew przewidywaniom, iż to nieletnie dziewczęta wykazują większą skłonność do wybierania negatywnych, nacechowanych dominacją i agresją stylów interpersonalnych.

6.4. Płeć psychologiczna a relacje interpersonalne

Interakcja płci psychologicznej i biologicznej okazała się istotna statystycznie ($p = 0,0415$) w przypadku skali kierowniczo-autorytatywnej. Istotna różnica uzyskana testem *Post-hoc* Tukey'a ($p = 0,0405$) pojawia się między krzyżowo określonymi dziewczętami i chłopcami: męskie kobiety charakteryzują się istotnie większym nasileniem stylu kierowniczo-autorytatywnego niż kobiece mężczyźni. Utożsamianie się z tradycyjnymi cechami kobiecymi hamować zatem może u chłopców tendencję do przewodzenia innym. Z kolei znaczne natężenie męskich cech w przypadku nieletnich dziewcząt predysponuje w największym stopniu do podejmowania relacji opartych na dominacji i kierowaniu innymi. Rycina 3 pokazuje rozkład wyników skali I (styl kierowniczo-autorytatywny) w odniesieniu do płci biologicznej i psychologicznej.

Istotny statystycznie wynik ($p = 0,0029$) dla interakcyjnego efektu płci biologicznej i psychologicznej uzyskano także w przypadku skali V (styl wycofująco-masochistyczny), co obrazuje rycina 4. Istotne różnice ($p = 0,0121$) w średnich wynikach otrzymano pomiędzy chłopcami o określonym typie płci psychologicznej a chłopcami androgynicznymi oraz nieokreślonymi płciowo, jak również między chłopcami określonymi oraz dziewczętami określonymi i nieokreślonymi płciowo. Najniższe wyniki w skali są zatem w przypadku nieletnich chłopców związane z posiadaniem typowo męskich cech, co uzasadnia odrzucenie postawy opartej na uległości i wycofaniu. Pozostałe typy płci psychologicznej w grupie chłopców osiągają wyniki zbliżone. Znaczne natężenie cech związanych z tym stylem jest z kolei charakterystyczne dla określonych płciowo dziewcząt (kobiety), co zgodne jest ze stereotypowymi poglądami na temat społecznej roli kobiety. Wysokie wyniki u dziewcząt nieokreślonych płciowo można wiązać

z postulowanymi przez S. L. Bem problemami w adaptacji społecznej charakterystycznymi dla tej grupy.

Badania wykazały istotną statystycznie różnicę ($p = 0,0000$) między średnimi wynikami w skali VII (styl agresywno-sadystyczny), co zilustrowane jest na rycinie 5. Istotnie niższe średnie wyniki w tej skali uzyskały określone płciowo kobiety w porównaniu z chłopcami o określonym typie płci psychologicznej, chłopcami androgynicznymi, dziewczętami androgynicznymi i krzyżowo określonymi. Wyniki te sugerują, że styl agresywno-sadystyczny wiąże się z cechami męskimi zarówno u nieletnich chłopców, jak i u dziewcząt. Równocześnie krzyżowo określony typ płci psychologicznej w przypadku dziewcząt predysponuje do najwyższego spośród wszystkich grup natężenia cech związanych ze stylem agresywno-sadystycznym (skłonność do agresji, dążenie do krzywdzenia innych, wrogość, dominacja). Potwierdza to wyniki uzyskane przez J. K. Gierowskiego [17], wskazujące, że męskie dziewczęta charakteryzują się najwyższymi wynikami w skalach agresji, wzmacniając tym samym wniosek o wyjątkowym wpływie męskich cech osobowości na podejmowanie zachowań o charakterze przestępczym u nieletnich dziewcząt.

Istotne statystycznie ($p = 0,0025$) okazały się także różnice między średnimi w skali VIII (styl współzawodnicząco-narcystyczny), co przedstawia rycina 6. Niższe średnie wyniki w tej skali charakteryzują chłopców krzyżowo określonych w porównaniu z chłopcami androgynicznymi, chłopcami nieokreślonymi oraz dziewczętami androgynicznymi i krzyżowo określonymi. O najniższych wynikach w tej skali decyduje zatem posiadanie przez chłopców cech tradycyjnie kobiecych, które neutralizują potrzebę niezależności i dominacji. Po raz kolejny natomiast najwyższe wyniki związane są z typem krzyżowo określonym u dziewcząt (męskie kobiety). Sugeruje to, iż dziewczęta o cechach męskich wykazują tendencję do silniejszej nawet – niż ma to miejsce w przypadku określonych płciowo chłopców – identyfikacji z typowymi dla mężczyźni właściwościami osobowościowymi oraz rolami.

Interakcja pomiędzy płcią biologiczną a płcią psychologiczną okazał się istotny ($p = 0,0006$) w odniesieniu do skali X (kłamstwo), co obrazuje rycina 7. Wyższe średnie wyniki w tej skali uzyskali chłopcy krzyżowo określone w porównaniu z chłopcami androgynicznymi, chłopcami nieokreślonymi oraz dziewczętami krzyżowo określonymi. Dziewczęta nieokreślone płciowo posiadały wyższe średnie wyniki od chłopców androgynicznych. Wyniki wskazują, że szczególne znaczenie dla tendencji do stawiania się w lepszym świetle ma prawdopodobnie istnienie żeńskich cech u chłopców (kobiety mężczyźni) oraz nieokreśloność płciowa u nieletnich dziewcząt.

Zakładana odmienność preferencji w zakresie stylów interpersonalnych ze względu na płeć psychologiczną ba-

danych znajduje potwierdzenie w uzyskanych wynikach, wykazując równocześnie pewne prawidłowości: cechy kobiece wiążą się z deklarowanym odrzucaniem zachowań typowych dla mężczyzn opartych na dominacji, agresji i rywalizacji; cechy męskie z kolei zdają się nasilać tendencję do przypisywania sobie w relacjach społecznych zachowań stereotypowo łączonych z rolami męskimi oraz odcinania się od właściwości kobiecych (jak submisyjność, afiliacja), który to efekt zyskuje szczególnie natężenie w grupie nieletnich dziewcząt.

Analiza profilu skal SUI z uwzględnieniem poszczególnych typów płci psychologicznej pozwala na dokładniejsze przyjrzenie się zaobserwowanym tendencjom. Nie zagłębiając się w szczegółowe opisy wyników uzyskanych przez nieletnie o różnych typach płci psychologicznej, można zauważyć, iż dziewczęta określone płciowo (kobięce kobiety) przejawiały mniejsze niż inne grupy nasilenie zachowań dominacyjnych i wrogich przy większej bezradności, wycofaniu, nieufności, chłdzie emocjonalnym i niższej samoocenie (wyniki wysokie w skali pesymizmu, znajdujące się powyżej średniej w stylach wycofująco-masochistycznym, buntowniczo-podejrzliwym, współzawodnicząco-narcystycznym i skali samoakceptacji). Z kolei grupę krzyżowo określoną (męskie kobiety) w najwyższym stopniu cechowała skłonność do zachowań typowo męskich, naznaczonych agresją, dominacją, wrogością, rywalizacją (wysokie wyniki w stylu kierowniczo-autorytatywnym, buntowniczo-podejrzliwym, agresywno-sadystycznym, współzawodnicząco-narcystycznym). Niewiele ustępowały jej pod tym względem także grupy: androgyniczna (wysokie wyniki w stylu agresywno-sadystycznym i współzawodnicząco-narcystycznym oraz powyżej średniej w kierowniczo-autorytatywnym i buntowniczo-podejrzliwym) i nieokreślona (wysokie wyniki w stylu buntowniczo-podejrzliwym i agresywno-sadystycznym oraz podwyższone we współzawodnicząco-narcystycznym). Wydaje się zatem, że jedynie duże natężenie cech kobiecych blokuje w jakimś stopniu agresywne i wrogie zachowania u nieletnich dziewcząt, kierując je raczej w stronę submisji. Co ciekawe, grup nie różnicowało ogólnie wysokie poczucie pesymizmu, bezradności, niskie ocenianie własnych możliwości oraz zgodny brak akceptacji dla zachowań poprawnych pedagogicznie opartych na afiliacji (głównie styl podtrzymująco-opiekuńczy i współpracująco-przyjacielski). Rycina 8 przedstawia profil ustosunkowań interpersonalnych dla nieletnich dziewcząt z uwzględnieniem płci psychologicznej.

Podobnie jak w grupie dziewcząt, tak i w przypadku chłopców profile okazały się w niewielkim stopniu zróżnicowane ze względu na typ płci psychologicznej. Najmniej urozmaicone preferencje odnośnie do funkcjonowania społecznego charakteryzowały grupę męskich mężczyzn, dla których typowa była jedynie agresywność (wysokie wyniki w skali agresywno-sadystycznej) przy

odrzucaaniu postaw poprawnych (podtrzymująco-opiekuńcza, współpracująco-przyjacielska). W przypadku tej grupy można przypuszczać, że znaczącą rolę w podejmowaniu zachowań przestępczych pełni wysokie nasilenie cech typowo męskich: agresywności, wrogości, skłonności do dominacji i chłodu emocjonalnego przy deficytach w zakresie pozytywnych ustosunkowań do innych i ogólnej bezradności oraz pesymizmie życiowym. Nie-spójność postaw prezentowana przez typ androgyniczny (z jednej strony tendencje dominacyjne – styl współzawodnicząco-narcystyczny, z drugiej submisyjne – wycofująco-masochistyczny) może być efektem specyficznego układu preferowanych przez tę grupę cech płciowych: wysokich wyników zarówno w skali męskości, jak i kobiecości. Charakterystyczne natomiast dla grup nieokreślonej płciowo oraz krzyżowo określonej (kobięce mężczyźni) są mniejsze niż u pozostałych chłopców skrajności w wynikach stylów wadliwych społecznie (wyniki podwyższone, ale nie wysokie). W przypadku nieletnich nieokreślonych płciowo pewną rolę mogą odgrywać trudności w jednoznacznym zdefiniowaniu siebie, typowe dla nie w pełni ukształtowanej tożsamości. Chłopcy krzyżowo określone wydają się natomiast podatni na zmienną aprobaty społecznej, co może hamować skrajne wyrażanie negatywnych tendencji, cechują się jednak również dużym nasileniem właściwości kobiecych, które neutralizują w pewnym stopniu wrogię i dominacyjne skłonności. Podobnie jak dziewczęta, także chłopcy wykazują braki w zakresie stylów afiliatywnych oraz cechują się ogólnie negatywnym spostrzeganiem siebie i swoich możliwości. Profil ustosunkowań interpersonalnych dla nieletnich chłopców z uwzględnieniem płci psychologicznej przedstawia rycina 9.

Przystępując do badań w oparciu o założenia koncepcji S. L. Bem o największej adaptacyjności tożsamości androgynicznej [1, 2, 3, 4, 26, 27], autorzy niniejszej pracy łączyli ten typ z najbardziej poprawnymi pedagogicznie stylami interpersonalnymi (podtrzymująco-opiekuńczym, współpracująco-przyjacielskim), z wysoką samoakceptacją, zaradnością oraz wyższymi od innych grup wynikami w tzw. syndromie prospołecznym (skale II, III, IV i XI). Taki profil wskazywałby na afiliatywne, oparte na syntonii uczuciowej, partnerskie, kompromisowe relacje z innymi, wysoką samoocenę związaną z brakiem neurotyczności, wrogości, lęku oraz znaczną samoakceptację, umiejętność realizowania celów, przedsiębiorczość i optymizm. Syndrom prospołeczny sugerowałby stałą tendencję do inicjowania wobec innych zachowań społecznie pożądaných, nastawionych na współpracę, realizację zadań i wzajemne zaspokajanie potrzeb [43]. Okazało się jednak, iż rezultaty dla wymienionych skal mieszczą się w granicach średniej populacyjnej, plasują się poniżej niej lub osiągają niskie wartości. W żadnej grupie nie występuje także syndrom prospołeczny. Androgynia zatem, w przypadku młodzieży przestępczej

i w odniesieniu do relacji międzyludzkich, nie może być uznana za tożsamość wzorcową dla zdrowia psychicznego i najbardziej przystosowawczą do życia społecznego. Nieletni androgyniczni wykazują bowiem podobne zaburzenia w funkcjonowaniu interpersonalnym, jak jednostki o innych typach płci psychologicznej.

6.5. Zależności między relacjami interpersonalnymi a empatią

Analiza statystyczna wykazała słabą pozytywną korelację ($r = 0,24$) między skalą empatii a stylem uległozależnym w grupie chłopców. Słabe negatywne zależności uzyskano między empatią a stylem agresywno-sadystycznym u chłopców ($r = -0,28$) oraz stylem współzawodnicząco-narcystycznym w odniesieniu do całej grupy badawczej ($r = -0,19$). Negatywny związek o przeciętnej sile zachodzi także między empatią a stylem współzawodnicząco-narcystycznym w przypadku nieletnich dziewcząt ($r = -0,35$). Zależności te ukazuje tabela I.

Wbrew przewidywaniom, uzyskane korelacje są neliczne i raczej słabe, choć zgodne z intuicyjnymi oczekiwaniami, wyższa empatia wiąże się z uległością i podporządkowaniem, natomiast niska z agresją i dominacją. Dość ograniczoną liczbę korelacji można wyjaśnić charakterystycznymi dla całej grupy niskimi rezultatami w skali empatii, czyli pewną homogenicznością badanej populacji w zakresie tej zmiennej. Empatia, nie różniąc w znacznym stopniu nieletnich, nie wchodzi tym samym w istotniejsze związki z innymi zmiennymi osobowościowymi. Ogólne deficyty w tej dziedzinie mogą z kolei wywierać pewien wpływ na skłonności do wadliwych interakcji społecznych i odrzucanie stylów poprawnych pedagogicznie.

6.6. Wymiary męskość i kobiecość a relacje interpersonalne i empatia

W grupie dziewcząt w zakresie wymiaru męskość uzyskano dość wysoką negatywną korelację ($r = -0,50$) ze stylem wycofująco-masochistycznym oraz słabą negatywną ($r = -0,28$) ze skalą pesymizmu, bezradności, „wołania o pomoc”. Pozytywne przeciętne związki (kolejno $r = 0,36$ oraz $r = 0,33$) wykazano między tym wymiarem a stylem agresywno-sadystycznym i stylem współzawodnicząco-narcystycznym. Nie udało się wykazać żadnych zależności między wymiarem kobiecość u dziewcząt a poszczególnymi skalami SUI. Ani męskość, ani kobiecość w grupie nieletnich dziewcząt, nie korelowały także z empatią.

W wyniku analizy statystycznej w grupie chłopców uzyskano istotne przeciętne pozytywne korelacje ($r = 0,40$ oraz $r = 0,31$) między wymiarem męskość a stylem kierowniczo-autorytatywnym i stylem agresywno-sadystycznym oraz słaby pozytywny związek ($r = 0,23$)

między tym wymiarem a stylem współzawodnicząco-narcystycznym. Wymiar kobiecość w grupie chłopców korelował natomiast słabo ($r = 0,21$) ze stylem uległozależnym oraz skalą empatii ($r = 0,26$). Tabela II obrazuje zależności między wymiarami męskość i kobiecość a empatią i ustosunkowaniami interpersonalnymi.

Wyniki wskazują na pozytywny związek męskich cech osobowości z agresją i dominacją, natomiast negatywny z submisją i poczuciem niskiej wartości. Utożsamianie się z właściwościami kobiecymi łączyć można z zachowaniami submisyjno-afiliatywnymi oraz wyższymi zdolnościami empatycznymi. Wyniki te potwierdzają tym samym założenie teorii schematów płciowych, iż to nie płeć biologiczna, lecz utożsamianie się z cechami kobiecymi (męskimi) odgrywa decydującą rolę w zakresie preferowanych postaw społecznych. I tak, męskość u dziewcząt może blokować tendencje typowo kobiece, a wyzwalać męskie, odwrotnie niż kobiecość u chłopców.

7. Wnioski i podsumowanie

Uzyskane wyniki wskazują na pewną homogeniczność grupy w zakresie badanych zmiennych. Zarówno nieletnie dziewczęta, jak i chłopców cechuje podobny rozkład typów płci psychologicznej ze szczególnie silnym natężeniem identyfikacji z właściwościami męskimi. O ile w przypadku chłopców taka konfiguracja cech może stanowić normę dla populacji, o tyle u dziewcząt wydaje się być związana ze specyfiką grupy. Wymagałoby to dalszych badań, jednak można przypuszczać, iż wymiar męskość łączy się w jakimś stopniu z demoralizacją i przestępczością dziewcząt, a wysokie nasilenie tych cech uwarunkowane jest wpływem środowiska wychowawczego z naciskiem na jego patologię. Silna identyfikacja z cechami i zachowaniami typowo męskimi znajduje swe odbicie w zakresie empatii oraz relacji międzyludzkich, czego odzwierciedleniem jest niska empatia oraz duża różnorodność i natężenie negatywnych postaw społecznych charakteryzujące grupę dziewcząt. Można zatem pokusić się o wniosek, że nieletnie dziewczęta uzyskują gorsze wyniki w zakresie funkcjonowania w relacjach z innymi, co przemawia za ich większym niedostosowaniem społecznym i zaburzeniami sfery osobowościowej. Dalsze badania obejmujące szerszy zakres zmiennych pozwoliłyby na weryfikację tych założeń i zarysowanie pełniejszego obrazu psychologicznego nieletnich dziewcząt.

W przeciwieństwie do wcześniejszych badań, nie uzyskano znacznych różnic w zakresie ustosunkowań interpersonalnych między osobnikami obu płci. Nakreślił się tym samym ogólny portret nieletniego jako jednostki w znacznym stopniu bezradnej życiowo, pesymistycznej, nie umiejącej realistycznie ocenić sytuacji i efektywnie

realizować swoich celów. Dodając do tego poważne deficyty w dziedzinie pozytywnych wzorców relacji interpersonalnych, uzyskujemy osobę, która zaspokaja swoje potrzeby poprzez aktywność wrogą, agresywną, naznaczoną instrumentalnym podejściem do innych i skłonnością do manifestowania dominacji. Zmienną różnicującą w pewnym stopniu postawy społeczne okazała się, zgodnie z przewidywaniami, tożsamość płciowa, zwłaszcza w zakresie męskość i kobiecość, które to grupy cech okazały się powiązane ze stereotypowo przypisywanymi im charakterystykami (zwłaszcza wymiar męskość sugeruje zachowania dominacyjne i agresywne oraz neguje submisję i afiliację). Wbrew założeniom teorii S. L. Bem, nie zyskały potwierdzenia przewidywania co do lepszego przystosowania społecznego osób androgynicznych. Tożsamość ta była licznie reprezentowana przez obie grupy (dziewcząt i chłopców) i nie wykazywała tendencji do uzyskiwania „lepszyc” wyników w zakresie badanych zmiennych. Androgynia nie różnicowała badanych ani w dziedzinie empatyczności, ani w poszczególnych skalach SUI, gdzie łączyła się, podobnie jak inne typy identyfikacji, ze stylami wadliwymi społecznie przy odrzucaniu relacji przyjacielskich. Można więc wnioskować, iż równowaga cech kobiecych i męskich nie stanowi czynnika zapobiegającego ewentualnym zachowaniom przestępczym. Niejasny również pozostaje związek empatii z pozostałymi zmiennymi. Niska empatyczność cechująca generalnie całą badaną populację sugeruje, iż jest to właściwość w małym stopniu dla niej charakterystyczna, a tym samym jej powiązanie z innymi aspektami funkcjonowania psychicznego wydaje się minimalne. Należy wziąć pod uwagę fakt, iż wykorzystane narzędzie badawcze (Skala Empatii Mehrabiana i Epsteina) sprawiało badanym dużo trudności, szczególnie w aspekcie długości testu i plasowania odpowiedzi na zbyt rozbudowanej skali. Stąd wyniki mogą stanowić artefakt wynikający z problemów poznawczych i motywacyjnych respondentów. Z drugiej jednak strony brak empatii wraz z deficytami w zakresie poczucia winy, wrażliwości i uczuciowości, jest ważnym komponentem pojęcia psychopatii, stanowiącego istotny czynnik ryzyka zachowań o charakterze przestępczym u młodzieży [14]. Tego typu zaburzenia w sferze emocjonalnej można zatem uznać za typową dla grupy nieletnich właściwość osobowościową ułatwiającą podejmowanie działań nacechowanych agresją i wrogością. Dalsze badania, ze szczególnym zwróceniem uwagi na poszczególne czynniki składające się na to zjawisko, mogłyby zapewne w jakimś stopniu zarysować szerszy obraz poziomu empatii, jej zróżnicowania oraz oddziaływania na inne aspekty funkcjonowania społecznego nieletnich.

Podsumowując uzyskane wyniki, można stwierdzić, że większość związanych z badaniami oczekiwań została spełniona, co uwiarygodnia założenia leżące u podstaw wykorzystanych koncepcji (płeć biologiczna, empatia,

ustosunkowania interpersonalne). Badania mogą stanowić także inspirację do ich kontynuowania, a szczególnie obiecujące wydają się dalsze studia nad płcią biologiczną, zwłaszcza w aspekcie różnic wynikających z preferowania cech kobiecych i męskich oraz przewagi psychologicznych cech męskich uzyskanych w grupie nieletnich dziewcząt (przewaga cech męskich). Pozwoliłoby to stwierdzić, jaką rolę w demoralizacji oraz przestępczości dziewcząt odgrywa silne utożsamianie się z właściwościami i rolami typowo męskimi i co leży u źródeł takiej identyfikacji. Wykazywane w badaniach braki w zakresie empatyczności oraz pozytywnych relacji z innymi ludźmi można uznać za efekt wadliwej socjalizacji, co sugeruje, iż właściwym kierunkiem oddziaływań wychowawczych byłoby skupienie się na tych zaniedbanych dziedzinach poprzez kształtowanie pozytywnej uczuciowości, zachowań empatycznych oraz pedagogicznie poprawnych stylów interakcji z innymi. Cechująca badaną populację skłonność do jawnej wrogości i dominacji wskazuje także, iż ważnym aspektem profilaktyki i resocjalizacji wydaje się kontrola gniewu i agresji jako mechanizmów stanowiących tło zachowań przestępczych młodzieży. Szczególnie negatywnie zarysowuje się obraz nieletnich dziewcząt, których identyfikacja ze stereotypowo uznawanymi za męskie negatywnymi cechami i wzorcami postępowania osiąga nawet natężenie wyższe niż u chłopców, wskazując na głębszą patologię w sferze emocjonalnej i społecznej. Wraz z rosnącymi rozmiarami zjawiska przestępczości dziewcząt powinno stanowić to sygnał alarmowy, sugerując, iż jest to grupa wymagająca wyjątkowej uwagi i troski społecznej.

Podziękowania

Doniesienie opracowano na podstawie wyników badań przeprowadzonych w Instytucie Ekspertyz Sądowych w Krakowie w ramach grantu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (nr projektu 1 HO 2A 045 29).